

OLÈRDOLA

Muralla romana. Arqueoxarxa (Foto Arqueoxarxa – J. Casanova, 2011).

Guia didàctica

Olèrdola
Museu d'Arqueologia
de Catalunya

GUIA DIDÀCTICA

OLÈRDOLA – MUSEU D'ARQUEOLOGIA DE CATALUNYA

Olèrdola

Museu d'Arqueologia
de Catalunya

Generalitat de Catalunya
**Departament
de Cultura**

Les noves tendències pedagògiques aposten per un ensenyament actiu i cada cop més global, i això ha motivat la presència creixent dels escolars fora de les aules en contacte directe amb el món que els envolta.

Paral·lelament, des del sector del patrimoni cultural i dels museus, s'està fent un gran esforç per posar a l'abast del ciutadà tot allò que per definició sempre ha estat la seva herència cultural.

El Museu d'Arqueologia de Catalunya, constituït per les seus de Barcelona, Empúries, Girona, Olèrdola i Ullastret i el Centre d'Arqueologia Subaquàtica de Catalunya, era, fins l'any 2013, l'entitat que impulsava la difusió i divulgació del patrimoni arqueològic, una nova "vella" institució amb una llarga història. A partir de l'any 2013, l'Agència Catalana del Patrimoni Cultural, nou organisme al qual queda integrat Olèrdola, en pren el relleu, assolint-ne el repte de futur: la voluntat explícita d'apropar el patrimoni arqueològic als ciutadans.

Entre aquests ciutadans mereixen especial consideració els escolars i els seus ensenyants, als quals el Museu vol oferir tota l'atenció necessària, d'una banda, informació i assessorament personalitzat i d'altra, continguts posats al dia sobre el parc arqueològic i natural d'Olèrdola i una oferta educativa de visites guiades i tallers adaptats al *currículum* escolar.

És el nostre objectiu posar al vostre abast totes les possibilitats a nivell competencial que es deriven del coneixement de la història més antiga, a partir de l'arqueologia com a mètode pluridisciplinar.

La guia didàctica que us presentem vol ser un recurs per als mestres i professors. Esperem que aquest material us sigui d'utilitat. En qualsevol cas, restem oberts als vostres suggeriments i comentaris.

Olèrdola

Museu d'Arqueologia
de Catalunya

Vista aèria de la muntanya de Sant Miquel. Foto Nikoclik, 2008.

SUMARI

- 1. Conèixer Olèrdola. Objectius de la visita**
  - 1.1 Educació primària
  - 1.2 Educació secundària

- 2. Documentació genèrica**
  - 2.1 Situació i accés
  - 2.2 Contextualització geogràfica, geològica i mediambiental

- 3. La història d'Olèrdola: de la prehistòria a l'època moderna**
  - 3.1 La investigació arqueològica i històrica
  - 3.2 El marc històric. 4000 anys d'ocupacions
  - 3.3 Prehistòria. Els primers pobladors
  - 3.4 Protohistòria. El primer poblat, la pleta
  - 3.5 L'*oppidum* iber. Tallers artesanals i habitatges
  - 3.6 La fortificació romana. Seguretat i control de les vies de comunicació
  - 3.7 El ciutat alt medieval. Un gran castell termenat
  - 3.8 El despoblat, l'església parroquial i la masia
  - 3.9 El parc arqueològic i el parc natural. Protecció i ús públic de l'espai

- 4. La visita: el centre d'interpretació i l'itinerari pel jaciment**
  - 4.1 El centre d'interpretació
  - 4.2 Itinerari de la visita

- 5. Recursos per preparar la visita**
  - 5.1 Textos medievals i moderns
  - 5.2 Bibliografia seleccionada
  - 5.3 Altre material per treballar l'època medieval: CD Rom, vídeo, cinema, novel·la històrica, recursos en línia

- 6. Informació pràctica per la visita**

La Plana del Penedès —depressió central— des del conjunt històric d'Olèrdola, amb l'església de Sant Miquel en primer terme i Montserrat al fons. Foto N. Molist, 2009.

1. CONÈIXER OLÈRDOLA. OBJECTIUS DE LA VISITA

Aquest dossier didàctic és una guia per fer la visita al conjunt monumental d'Olèrdola, amb informació actual sobre l'estat de la recerca, amb recursos didàctics per complementar la visita, incloent-hi les competències que es treballen en l'educació formal de primària i secundària, en els estudis universitaris i també útil per a grups culturals en general.

L'any 1931 va ser declarat monument històric i des de l'any 1992, Olèrdola és considerat parc natural i arqueològic, està protegit per la seva riquesa natural i per la seva importància arqueològica. El conjunt monumental d'Olèrdola, al bell mig d'un parc natural, és el testimoni de l'ocupació humana al llarg de 4.000 anys d'història. Des de l'edat del bronze fins a l'època medieval, Olèrdola va ser un enclavament estratègic atès el domini que tenia de tota la plana penedesenca. La gran quantitat de restes arqueològiques conservades de l'època del bronze, ibèriques, romanes i medievals superposades fan que aquest conjunt arqueològic presenti una gran complexitat i requereixi, al nostre entendre, que l'educador conegui l'indret quan hi fa la visita.

El dossier aporta informació sobre el context natural i històric del conjunt monumental, des de la prehistòria fins a l'edat mitjana. Planteja, d'una banda, la visita al centre d'interpretació i un itinerari de visita i, de l'altra, recursos didàctics per preparar la visita lliure, textos medievals, textos sobre l'entorn natural i l'assentament al llarg de la història, des dels testimonis de la primera cabana prehistòrica fins a la formació de la ciutat medieval.

1.1. EDUCACIÓ PRIMÀRIA

En finalitzar l'etapa de primària, i segons el disseny curricular vigent, l'alumne ha d'haver assolit una sèrie de competències. Creiem que la visita al conjunt d'Olèrdola pot ajudar a assolir-les.

Temps i necessitats

Durada d'1:30 h a 2:00 h

Competències bàsiques

Pel que fa als objectius de l'educació primària, es treballen les competències següents:

- Competència comunicativa lingüística
- Competència artística i cultural
- Tractament de la informació i competència digital
- Competència d'aprendre a aprendre
- Competència d'autonomia i iniciativa personal
- Competència en el coneixement i la interacció amb el món físic
- Competència social i ciutadana

Àrea que es treballa: Coneixement del medi natural, social i cultural

Objectius

- 1.- Utilitzar diversos llenguatges per expressar i comunicar els continguts de l'àrea d'una manera personal i creativa seleccionant i interpretant dades expressades per mitjà de codis diversos.
- 2.- Comportar-se d'acord amb els hàbits de salut i higiene personal derivats del coneixement del cos humà mostrant una actitud d'acceptació crítica i de respecte per les diferències individuals.
- 3.- Participar activament en el treball en grup adoptant una actitud responsable, solidària, cooperativa i dialogant, argumentar les pròpies opinions i les dels altres.
- 4.- Prendre consciència de pertinença a diferents àmbits socials i culturals, reconèixer la diversitat com a element enriquidor de la convivència.
- 5.- Identificar l'especificitat dels éssers humans i analitzar i valorar críticament la intervenció humana en el medi i el seu impacte al llarg del temps, adoptant compromisos en vers el patrimoni natural i cultural.
- 6.- Reconèixer en el medi natural, social i cultural els canvis i les continuïtats relacionats amb el pas del temps, comprendre algunes relacions de successió i simultaneïtat, de cronologia i de durada.
- 7.- Identificar els principals elements de l'entorn natural, social i cultural, analitzar-ne l'organització, les seves característiques i interaccions i aplicar aquesta anàlisi a diferents escales espacials i temporals.
- 8.- Utilitzar la llengua com a eina per construir coneixement, per comunicar-lo i per compartir-lo amb els altres, a partir del desenvolupament de les competències comunicatives pròpies de l'àrea.

Continguts

- 1.- Identificar nocions i situacions temporals de simultaneïtat, successió, durada, continuïtat-canvi referides a fenòmens temporals històrics.
- 2.- Utilitzar correctament el segle com a unitat de mesura històrica.
- 3.- Utilitzar els punts cardinals i la brúixola per indicar direccions, i per seguir o dissenyar itineraris.
- 4.- Identificar les principals característiques de l'habitatge (materials de construcció, serveis, aigua...) en les diferents èpoques. Contextualitzar-ho en el jaciment d'Olèrdola.
- 5.- Identificar les principals formes d'activitat econòmica en les successives ocupacions de la plataforma olerdolana.

- 6.- Observar i identificar els principals elements que configuren el paisatge d'Olèrdola.
- 7.- Localitzar en el plànol els següents elements: muralla, cisterna, sitges, talaia, castell, església i tombes antropomorfes.
- 8.- Mesurar amb passos, pams o el propi cos, la cisterna, una sitja i una tomba antropomorfa.
- 9.- Confeccionar un fris cronològic que inclogui des de les primeres troballes arqueològiques fins a l'època medieval, mitjançant la informació que trobaràs al Museu.
- 10.- Plantejar preguntes referides a fets que s'observen i problemes coneguts.
- 11.- Fer a classe una posada en comú que analitzi la situació estratègica d'Olèrdola i explicar el perquè de les successives ocupacions de l'home. Establir la relació entre el medi físic i els assentaments humans.

1.2. EDUCACIÓ SECUNDÀRIA

Per a l'etapa de secundària, la visita al conjunt històric d'Olèrdola pot ajudar a assolir els objectius que marca el disseny curricular vigent, pel que fa a l'àrea de coneixement de les ciències socials.

Temps i necessitats

Durada d'1:30 h a 2:00 h

Competències bàsiques

Amb la visita al conjunt d'Olèrdola es treballen totes les competències bàsiques que ha d'haver desenvolupat l'alumne en finalitzar l'ensenyament obligatori:

- Competència comunicativa lingüística i audiovisual
- Competència artística i cultural
- Tractament de la informació i competència digital
- Competència matemàtica
- Competència d'aprendre a aprendre
- Competència en el coneixement i la interacció amb el món físic
- Competència d'autonomia i iniciativa personal
- Competència social i ciutadana

Competències pròpies de l'àrea Ciències socials, geografia i història

Pel que fa al bloc de les competències específiques es treballen les centrades en la competència de **Convivre i habitar el món**.

- 1.- Analitzar i valorar diferents realitats i sistemes d'organització social, política i econòmica passats i presents.
- 2.- Analitzar i interpretar la interacció que es produeix entre l'entorn i l'activitat humana, per percebre els canvis socioambientals com a resultat de la utilització del medi i els seus recursos per part de les societats.
- 3.- Comprendre la interrelació i la interdependència dels agents, els fets i els fenòmens socials, per conviure en un món global, complex, plural, desigual i en conflicte.
- 4.- Participar activament en la presa de decisions en assumptes individuals i col·lectius i adquisició del sentit de responsabilitat compartida envers el patrimoni cultural i natural.

2. DOCUMENTACIÓ GENÈRICA

2.1. SITUACIÓ I ACCÉS

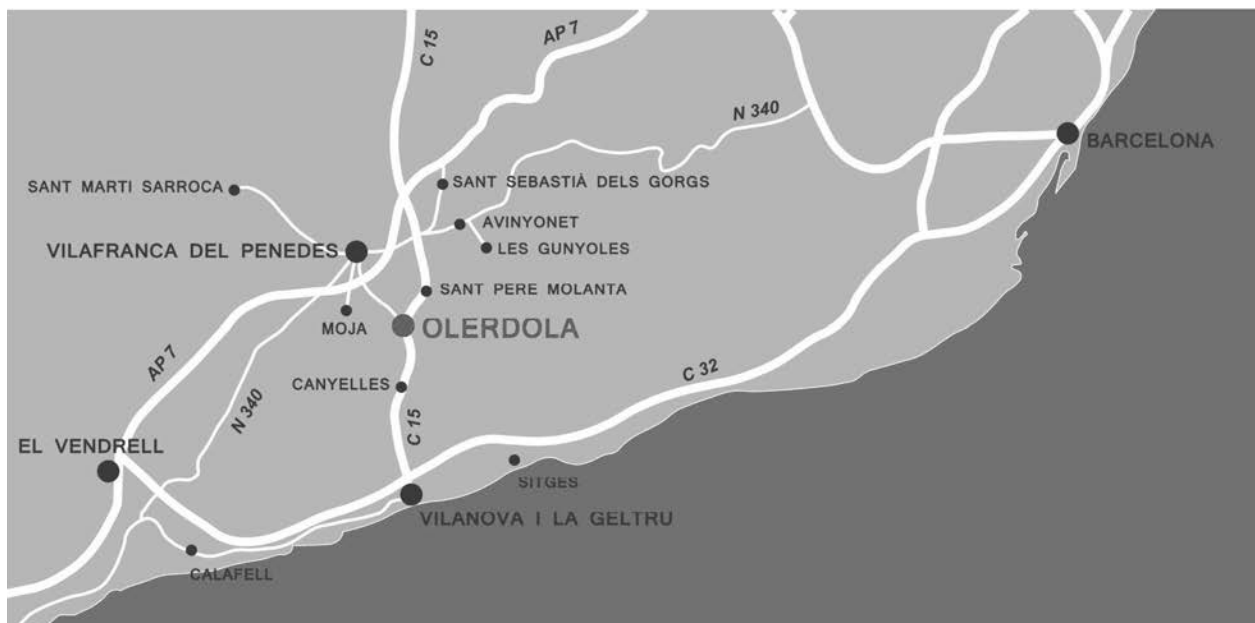
El conjunt d'Olèrdola es troba al municipi del mateix nom, a la comarca de l'Alt Penedès. El municipi, el formen quatre pobles: Moja, el principal nucli de població; Sant Miquel d'Olèrdola, centre de les primeres arrels històriques de la comarca; Sant Pere de Molanta, eix de l'impuls industrial, i Viladellops, envoltat d'acollidors paratges.

Olèrdola, situat al sud de la comarca penedesenca, limita amb la capital, Vilafranca, els pobles de Sant Cugat Sesgarrigues, Avinyonet del Penedès, Olivella, Canyelles, Castellet i la Gornal i Santa Margarida i els Monjos. L'antiga ciutat d'Olèrdola es troba en el turó de Sant Miquel (358 m d'altitud), que forma part del massís del Garraf. Per accedir-hi, es pot anar per la carretera C 15 (Vilafranca-Vilanova-Igualada-Manresa), per l'autopista AP 7 (sortida 29, Vilanova-Sitges), per la N 340 (Barcelona-Tarragona) o l'Autovia del Garraf C-32 (sortida Vilanova direcció Vilafranca).

L'estació de tren més propera es troba a Vilafranca del Penedès, a 7 km.

Mapa de situació d'Olèrdola.

Mapa dels accessos a Olèrdola per carretera i autopista.

2.2. CONTEXTUALITZACIÓ GEOGRÀFICA, GEOLÒGICA I MEDIAMBIENTAL

Context geogràfic

La plataforma rocosa on s'assenta la muntanya de Sant Miquel d'Olèrdola està situada a la zona en contacte dels estreps meridionals del massís del Garraf i la depressió del Penedès. L'àrea geogràfica ve delimitada pels cursos semisecs de la riera de Vilafranca o de Canyelles i de la Vall. Aquesta plataforma presenta una forma allargassada i un pendent inclinat vers el nord-est, una superfície de 3,5 ha dins el recinte protegit per les muralles i més de 20 ha si comptem els dos turons que s'hi obren davant, ocupats durant l'etapa medieval.

La muntanya, de 358 m d'altitud, constitueix una talaia natural des de la qual es pot observar la geografia d'una bona part de Catalunya:

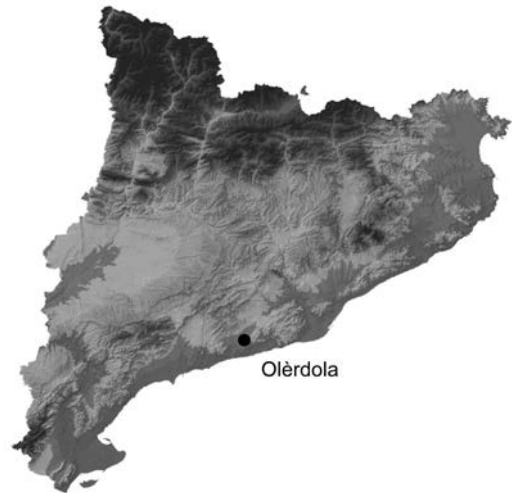
A l'est, la serralada prelitoral amb la serra del Montmell, la de la plana d'Ancosa, la de la Llacuna, la de Puigfred i la de Mediona, les quals se succeeixen de sud a nord.

Al nord destaca Montserrat. En els dies clars, rere Montserrat es pot apreciar el Pre-Pirineu, la serra de Rubió, la serra de Sant Llorenç del Munt o el Montseny.

De nord-oest a sud-est format pels estreps del massís del Garraf i fent frontera amb la depressió penedesenca, s'alineen: la serra de les Gunyoles, la penya del Papiol, la mateixa muntanya d'Olèrdola i el puig de l'Àliga. També destaquen les pedreres de la Vall a l'est (explotada per una fàbrica de ciment a Sta. Margarida i els Monjos) i de Viladellós a l'oest.

A la plana observem les poblacions de Moja, Vilafranca del Penedès, Sant Pere Molanta, la Granada i Sant Sadurní d'Anoia, entre d'altres.

La muntanya d'Olèrdola marca el límit administratiu entre les comarques de l'Alt Penedès i el Garraf, i juntament amb el puig de l'Àliga (468 m), immediatament al sud, conformen els contraforts finals del massís del Garraf.

Mapa físic de Catalunya.

Muntanya de Sant Miquel d'Olèrdola des del sud, estreps meridionals del Garraf. Foto N. Molist, 2004.

Context geològic

La plataforma sobre la qual s'ubica el jaciment d'Olèrdola està formada per calcàries recifals del miocè inferior que es troben per damunt d'estrats cretàics de calcàries compactes. Aquesta formació és producte d'una gènesi geològica que d'una manera abreujada es pot resumir en dues grans etapes:

Era secundària, període cretaci. Etapa en la que es varen conformar les calcàries del Garraf (141 milions d'anys abans d'ara).

Era terciària (65 milions d'anys d'abans d'ara). En aquest període queda formada la fisonomia geològica de Catalunya, amb un llac central que ocupava les actuals comarques del Penedès i del Vallès. Al període miocè (22 milions d'anys abans d'ara), aquest llac es va omplir de sediments que donarien lloc a roques sedimentàries d'origen detrític i riques en carbonats (calcàries) que es van dipositar sobre les roques cretàciques i van formar un nou extracte.

Context mediambiental

L'any 1992, les institucions públiques van aprovar el pla especial per protegir l'entorn paisatgístic de la muntanya d'Olèrdola. Aquest pla especial té com a objectiu l'establiment d'un règim de protecció, conservació i millora del medi físic i del paisatge d'aquest àmbit, compatible amb l'aprofitament ordenat dels seus recursos, prenent com a criteri bàsic el tractament adequat del patrimoni arqueològic i arquitectònic i del medi físic.

D'aquesta manera neix el parc natural d'Olèrdola, amb una superfície de 608 ha i situat entre el Puig de l'Àliga i la riera de Vilafranca. Orogràficament el parc comprèn el serrat on es situa el conjunt monumental d'Olèrdola i les dues valls termeneres que s'estenen en direcció nord-est/sud-oest.

El parc es divideix en tres grans zones: l'arqueològica, l'agrícola i la d'interès paisatgístic.

L'àrea arqueològica comprèn 30 ha i es el motiu específic del contingut d'aquest dossier.

L'àrea agrícola ocupa 32 ha. El sòl és calcari de fertilitat mitjana, el clima és suau amb una temperatura mitjana de 15 graus i una mitjana de 2500 hores de sol l'any. S'hi conrea la vinya i en menor mesura alguns cereals.

La resta del parc, 546 ha, es considera d'interès paisatgístic, tot i que conté notables restes arqueològiques d'època prehistòrica i medieval.

La morfologia del parc d'Olèrdola és el resultat d'un procés d'erosió càrstica, no tan acusat com el que presenta la resta del massís del Garraf, amb un relleu relatiu suau alterat només d'una forma puntual per la presència de penya-segats i tarteres.

Les superfícies de moltes roques calcàries són esgarrapades, amb petits i llargs canals i solcs, anomenats rasclers. No resulta difícil localitzar petits avencs i coves excavades d'una forma natural per l'aigua que dissol la calcària. Aquestes formacions però, són molt menys potents que al cor del massís del Garraf. De la mateixa manera es poden trobar dolines, depressions ovals de dimensions i profunditat variables que es formen en el relleu càrstic a partir d'un punt d'infiltració de l'aigua.

Aquest relleu és el que determina que no hi hagi cap mena de circulació superficial d'aigua a la muntanya. L'aigua de la pluja s'infiltra fàcilment donant lloc a corrents subterranis que formen fonts naturals entorn la muntanya (la del Castell, la de l'Alba, la de Fontanilles, la de l'Ametlló, la de l'Avellaner i la de la Vall). Aquest fenomen i les característiques del clima mediterrani predominants, estius secs i hiverns temperats, afavoreixen una vegetació amb un predomini d'espècies termòfiles i xeròfiles.

Olèrdola i el Garraf es troben al punt de transició entre el domini de la comunitat de l'alzinar amb marfull i de la màquia litoral d'ullastre i margalló. La degradació d'aquestes comunitats vegetals, procés que ja s'inicià a la prehistòria a causa de la intervenció de l'home en la tala d'arbres per aconseguir camps de conreu i pastura, ha donat lloc a arbredes de pi blanc i brolles de romaní i bruc d'hivern, molt castigades pels incendis (els més grans, els de 1994 i 2003).

Entre les espècies que es poden trobar a Olèrdola destaquen:

Arbres: L'alzina (*Quercus ilex*); el pi blanc (*Pinus halepensis*); l'ullastre (*olea europea*); la figuera (*Ficus carica*); el lledoner (*Celtis Australis*); xiprer (*Cupressus sempervirens*); la pomera (*Malus domestica*) i l'avellaner (*Corylus avellana*).

Arbustos i plantes: el bruc d'hivern (*erica multiflora*); l'estepa blanca (*Cistus albinus*); el romaní (*rosmarinus officialis*), l'alarden (*Rhamnus alaternus*), la savina (*juniperus oxycedrus*), l'argelaga (*Calicotome spinosa*), la ginesta (*Spartium junceum*), el garric (*Quercus coccifera*), la farigola (*Thimus vulgaris*); el margalló (*Chamaerops humilis*); el lligabosc o xuclamel (*Lonicera implexa*); el llentiscle (*Pistacia lentiscus*); l'arçot (*Rhamnus lycioides*); el roser salvatge (*Rosa canina*) i l'olivella (*Cneorum tricoccon*).

Alguns arbres i arbustos procedeixen dels antics conreus de la masia (l'ullastre, la figuera, la pomera, l'avellaner) o introduïts de nou en plantacions ornamentals modernes (xiprer, ginesta, marfull, arboç).

La fauna és variada, adaptada al clima i a la vegetació. D'amfibis, tot i que n'hi ha, són escassos: només s'hi troba la salamandra, la granota verda, la reineta (tots tres vinculats a fonts i basses), el gripau i el gripauet (aquests dos més terrestres). Els rèptils són força abundants. Hi viuen el llangardaix comú, la sargantana cuallarga, la sargantana ibèrica, la sargantana tridàctila, el dragó, la serp verda i la colobra meridional. També hi abunden els ocells, amb més de cinquanta espècies diferents documentades en els darrers anys: fringíl·lids (pinsans, gafarrons, durbecs...), túrdids (pit-roig, cotxa fumada...), mallerengues i moltes altres.

Pel que fa al grup dels mamífers, espècies com el senglar, el conill, la guineu, el toixó, la mostela, l'esquirol i molts rosegadors encara troben al parc d'Olèrdola un medi per subsistir. En els darrers anys ha crescut notablement la presència de porcs senglars, presència no sempre benvinguda pels pagesos, ja que fan malbé la vinya i els conreus. D'altra banda també produeixen destrosses que afecten als sediments arqueològics.

En els darrers anys, els parcs del Garraf, d'Olèrdola i del Foix han quedat enllaçats mitjançant corredors naturals, situació impulsada per la Diputació de Barcelona, gestora d'aquests parcs.

Vista aèria. S'observen àrees de vegetació, antics conreus abandonats i zones enjardinades. Foto Nicoclik, 2008.

A l'interior del recinte podem trobar pins, alzines, lledoners, ullastres, sabines, figueres, etc. La majoria hi ha crescut a partir de 1960. Foto M. Pujol, 2008.

A la primavera, la floració de les petites plantes autòctones entapissa tota la muntanya de vius colors. Foto X. Fernández, 2011.

Aglans d'una alzina (Quercus ilex). Aquest arbre és molt resistent als incendis i competeix amb el pi per l'ocupació del bosc. Foto J. Martínez, 1998.

El margalló (Chamaerops humilis) és la única palmera europea autòctona i es troba de forma abundant en les màquies mediterrànies. Avui és una espècie protegida. Foto J. Martínez, 1998.

El llentiscle (Pistacia lentiscus) és un dels arbustos més estès tant dins com fora del recinte. Foto J. Martínez, 1998.

Sargantana (Podarcis hispanica) prenent el sol. Foto J. Fernández, 2010.

3. LA HISTÒRIA D'OLÈRDOLA: DE LA PRE-HISTÒRIA A L'ÈPOCA MODERNA

3.1. LA INVESTIGACIÓ ARQUEOLÒGICA I HISTÒRICA

Olèrdola és, sens dubte, un dels jaciments arqueològics més importants de Catalunya pels seus monuments i per les diferents etapes en què ha estat habitada. Les seves restes són conegudes des de fa segles. Els estudiosos, sobretot durant els segles XVIII i XIX van voler identificar Olèrdola amb algunes ciutats citades en les fonts clàssiques gregues i romanes (*Carthago Poenorum o Carthago Vetus*) i atribuir les restes a diversos pobles antics de la Mediterrània.

L'origen dels monuments i de les restes visibles van ser igualment un tema d'aferissada discussió en el passat. Alexandre de Laborde, il·lustre viatger romàntic —i espia de Napoleó—, va contribuir força en la difusió d'aquest singular paratge ja que publicà a principis del segle XIX dues làmines de gravats d'Olèrdola —l'un amb les tombes antropomorfes i a l'altre una vista de l'església des del castell.

Olèrdola ha patit sovint l'espoli arqueològic, mentre que les excavacions autoritzades han estat escasses. A finals del segle XIX (1882); el pare Llanas hi fa els primers treballs d'excavació. L'any 1921, l'Institut d'Estudis Catalans va dur a terme excavacions centrades a descobrir l'antiguitat de la muralla i, a mitjans de la dècada dels quaranta, es van fer nous treballs a l'entorn de la muralla romana. No és fins l'any 1983 que s'hi inicien les campanyes d'excavació sistemàtica que han permès establir la seqüència estratigràfica i estructural des de la prehistòria fins a l'època medieval i moderna. Les intervencions s'han concentrat en tres punt del recinte; el primer situat a la mateixa entrada, objecte d'una acurada restauració i museïtzació dels espais. Un segon punt ubicat a la part mitjana del turó, que abraça la zona de la cisterna fins a la pedrera. Entre els anys 2006 i 2008 es van excavar l'església i el cementiri de Sant Miquel, situats a la zona alta de la plataforma rocosa.

Gravat d'A. de Laborde on es pot veure la torre romana i el castell medieval en primer terme i l'església de Sant Miquel i les muntanyes de Montserrat al fons (1806).

Excavació de dos individus dins una tomba al cementiri de l'església de Sant Miquel d'Olèrdola. Foto X. Oms, 2007.

3.2. EL MARC HISTÒRIC. 4000 ANYS D'OCUPACIONS

Olèrdola ha estat ocupada i abandonada successivament per l'home des del calcolític / inici de l'edat del bronze fins a l'actualitat, per bé que aquests assentaments són de densitats i característiques diferents: poblat, ciutat, fortificació, masia, rectoria, freqüentacions esporàdiques...

Aquestes ocupacions humanes no es poden entendre sense tenir en compte les excepcionals característiques naturals del lloc, com són una privilegiada situació geogràfica, dominant la plana del Penedès i la cara meridional del massís del Garraf; la veritable defensa natural envoltada de penya-segats amb un únic punt accessible pel nord-est que constitueix la plataforma rocosa i, finalment, la presència d'aigua al vessant del turó.

D'uns primers assentaments estacionals durant la prehistòria (segon mil·lenni aC), passem, a la fi de l'edat del bronze / l'inici de l'edat del ferro (segles VIII-VII aC) a un espai que es tanca i delimita amb cabanes i on es guarda el ramat. Des del segle V al segle I aC, la plataforma rocosa és ocupada pels ibers i, vers l'inici del segle I aC, els romans hi instal·laren una fortificació militar. Però la fortalesa fou abandonada ben aviat i no serà fins quasi mil anys més tard que tornarà a ser habitada d'una manera estable, en època medieval (segles IX-XII). Des d'aquest moment fins els nostres dies, la presència humana ha estat constant, afavorida per el manteniment de la categoria de parròquia de l'església fins la fi del segle XIX i com a conseqüència també del seu cementiri (traslladat el 1914). La casa rectoral, situada junt la muralla, esdevingué masia al segle XIX i després, ja amb un nou edifici, museu / centre d'interpretació i altres equipaments de serveis. En moments de conflicte bèl·lic fou refugi de la població que vivia als nuclis i masos dispersos de l'entorn.

Com en tots els assentaments humans, l'adaptació al medi ha estat fonamental per viure a Olèrdola, canviant el patró d'assentament segons la necessitat i les circumstàncies. La relativa escassetat d'aigua i de terreny de conreu per mantenir una població important varen propiciar l'abandó del puig d'Olèrdola en els moments en que l'ocupació de terres baixes era més favorable. L'home va solucionar en la mesura del possible les deficiències de l'emplaçament mitjançant sitges, cisternes i canals per emmagatzemar-hi cereals i aigua de pluja.

3.3. PREHISTÒRIA. ELS PRIMERS POBLADORS

Calcolític i edat de bronze (1.800-800 aC)

Fa 4000 anys que arribaren els primers ocupants a la muntanya d'Olèrdola, probablement pastors, que hi establien campaments estacionals, durant períodes relativament curts de temps. Vasos ceràmics, destrals polides i eines de sílex ens ho documenten. Les estructures que han perviscut són poques i mal conservades: un fogar amb una base de còdols, el fons d'una cabana i petites sitges. Tanmateix, ens resta el testimoni dels primers olèrdolencs, dos adults enterrats en una estructura en forma de túmul prop de l'actual porta d'entrada. De la mateixa manera, a les petites valls que envolten la plataforma olèrdolana s'han localitzat pintures rupestres en coves i abrics, les més conegudes són les de Segarulls i les de can Castellví, al fondo de la Seguera.

Panoràmica de la cinglera sobre el fondo de la Seguera, davant de la muntanya de Sant Miquel. Foto X. Fernández, 2011.

Caçador amb arc. Pintura rupestre de la cova dels Segarulls. Foto N. Molist, 2004.

Vas de tipus campaniforme. Inici de l'edat del bronze (1800-1500 aC). Foto O. Clavell.

Dent de falç de sílex de color granat. Inici de l'edat del bronze (1800-1500 aC). Foto O. Clavell.

Vas amb nansa de ceràmica acanalada. Final de l'edat del bronze (segles IX-VIII aC). Foto O. Clavell.

3.4. PROTOHISTÒRIA. EL PRIMER POBLAT, LA PLETA

Inici de l'edat de ferro (800-650 aC)

Els primers contactes amb altres pobles de la Mediterrània com els grecs i els fenicis comportà l'arribada i l'adopció de diferents novetats tecnològiques —la metal·lúrgia del ferro, el torn ceràmic...—, espècies animals i vegetals —gallines—, productes —vi, oli— i un lent i progressiu canvi en la vida quotidiana, social i religiosa d'aquestes comunitats —sorgiment de les elits, el comerç de peces de luxe per matèries primeres...

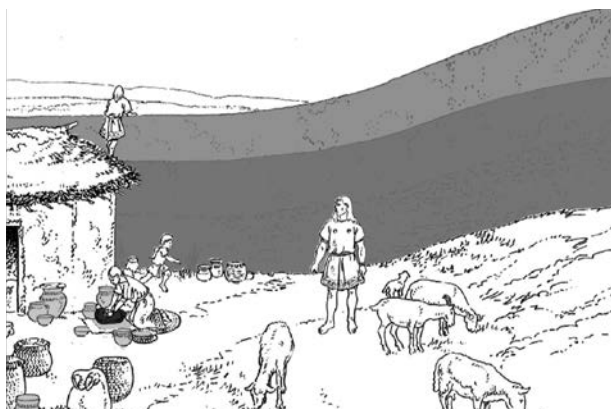
A l'inici de l'edat del ferro trobem, per primera vegada a Olèrdola, una ocupació que presenta un hàbitat estable i més o menys organitzat. És en aquest moment que es construeix la primera muralla que tanca la plataforma pel nord delimitant una superfície interna de 3,5 ha, que es mantindrà al llarg dels segles. Aquest mur, més que una funcionalitat defensiva, tenia l'objectiu de tancar un espai on vivia una petita comunitat i cloure els ramats —una pleta.

El mur defensiu, de 150 cm d'amplada, era de pedra sense escairar i tancava l'istme en el seu punt més estret i accessible de la muntanya. En aquesta zona es va localitzar una cabana, amb llar de foc i un forn, a més d'abundant material ceràmic i restes d'escòria de metall, indicador d'una incipient metal·lúrgia del ferro.

La pleta ens indica una economia sustentada en la ramaderia, amb un nombre destacat de caps de bestiar —els quals cal tenir recollits i protegits—, una primera transhumància i, tanmateix potser, una concentració de poder en una societat de la que també en formen part comunitats de caire agrícola assentades en terrenys menys elevats. La ramaderia era el bé econòmic per excel·lència dels habitants d'Olèrdola.

Perfil escarpat de la muntanya vist des del sud. La ramaderia fou el principal recurs econòmic a l'inici de l'edat del ferro. Dibuix F. Riart, 2007.

Interior del poblat a l'inici de l'edat del ferro, amb la muralla al fons i una cabana a la dreta. Dibuix F. Riart, 2007

Muralla de l'inici de l'edat del ferro. A l'esquerra, la cara interna de la muralla romana. Foto N. Molist, 2009.

3.5. L'OPPIDUM IBER. TALLERS ARTESANALS I HABITATGES

Època ibèrica (650-75 aC)

A tota la franja mediterrània de la península Ibèrica fins al Llenguadoc s'estén, entre els segles VIII i I aC, una cultura amb unes característiques materials, socioculturals i econòmiques comunes que coneixem com a ibèrica.

Parlaven una mateixa llengua, amb varietats dialectals. L'alfabet i l'escriptura —que es pot llegir però no comprendre— deriven del grec i del fenici. Coneixien la metal·lúrgia del bronze i del ferro, metalls amb els quals fabricaven eines per treballar al camp, les armes, els ornaments personals. La utilització de la moneda no es va estendre fins després de la conquesta romana, com a pagament per als mercenaris i valor de canvi en les transaccions comercials.

Els ibers adoraven diferents divinitats en coves i santuaris, però sabem molt poc de les seves creences. Els morts eren incinerats i segurament les seves cendres escampades després d'un ritual funerari. Tan sols l'aristocràcia —l'elit— tenia el “dret” a que les seves cendres fossin dipositades dins d'una urna i enterrada envoltada dels seus objectes més valuosos i preuats i també, amb atuells usats durant el ritual d'acomiadament, el que s'anomena banquet funerari.

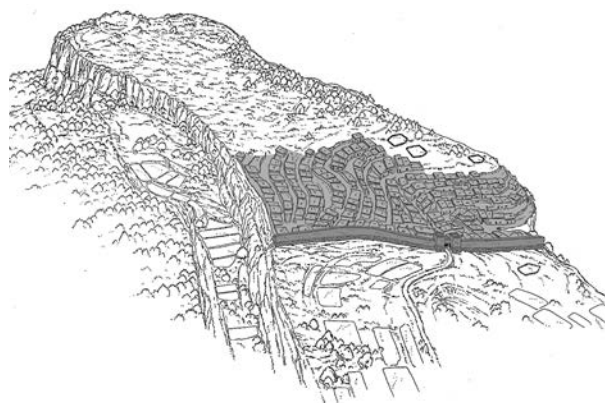
Entre els segles V i I aC, Olèrdola va ser habitada pels cessetans, un dels pobles ibers del nord-est peninsular. Fou un poblat important, de considerable extensió i amb nombrosos habitants, estretament relacionats amb Cesse (actual Tarragona), capital del poble cessetà. Aprofitaren la muralla ja existent i adaptaren les seves cases a l'orografia de la muntanya, és per això que el poblat presenta un aspecte de terrasses comunicades per carrers. D'aquest poblat no en coneixem gran cosa, alguns habitatges, carrers i espais de treball artesà. Les cases, excavades parcialment a la roca, eren de forma rectangular, petites, amb una o dues habitacions i una llar de foc situada al centre de l'habitació principal.

Les excavacions a l'entrada del recinte han permès identificar una zona on s'ubicaven diversos tallers: un dedicat a tintura i/o adobatge de pells o teixits —fins ara l'única instal·lació d'aquest tipus documentada a l'època ibèrica— i un altra metal·lúrgica, que podia elaborar eines però també objectes d'ornament personal. Va funcionar durant 150 o 200 anys —segles IV i III aC.

Tant a la tintoreria com al taller metal·lúrgic s'han localitzat diversos enterraments corresponents a nadons (sis en el primer taller i tres al segon), i també l'ofrena d'una ovella (el cap i les quatre potetes). Els infants, morts en el part, durant la gestació o bé al poc de néixer, eren inhumats a

Els pobles ibers de Catalunya. En requadre, el territori aproximat ocupat pels cessetans.

Restitució del poblat iber. Tramet, àrea ocupada pels habitatges. Dibuix F. Riart, 1998.

les cases o bé als obradors i no incinerats com es feia amb la resta de la població, ja que es considerava que no havien sortit de l'àmbit familiar. Aquesta tradició és comuna en molts pobles antics i s'ha documentat des de l'edat del bronze fins a l'època moderna en algunes zones de la península Ibèrica.

Dins del procés general de romanització, vers els segles II i I aC, els ibers d'Olèrdola es varen anar adaptant als costums romans, a més de conuiu, al moment final, més de mig segle amb soldats itàlics i tropa auxiliar indígena.

Enterrament de dues bessones mortes al néixer al subsòl d'una de les estances de la tintoreria (segle IV aC). Dibuix de F. Riart, 2004.

As de Kese (moneda de bronze). Anvers amb un cap masculí —llegenda TIKI— i revers amb un genet a cavall. —llegenda KESE— (1r quart del segle I aC). Foto: O. Calvell.

Fragment d'un vas ceràmic amb una inscripció en alfabet iber (segles II-I aC). Foto: O. Calvell.

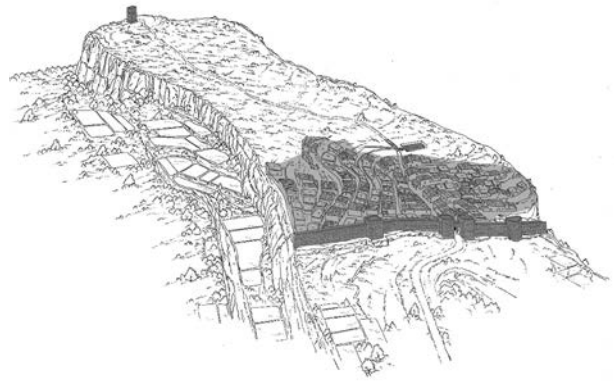

3.6. LA FORTIFICACIÓ ROMANA. SEGURETAT I CONTROL DE LES VIES DE COMUNICACIÓ

**Època romanorepublicana
(75-25 aC)**

Els romans arribaren a la península l'any 218 aC, en el marc de la Segona Guerra Púnica. A l'inici del segle I aC, varen escollir la muntanya d'Olèrdola per establir-hi una fortificació quan encara estava poblada pels ibers cessetans. La seva intenció no fou la d'aixecar-hi una ciutat, com altres que fundaren durant aquest període (*Gerunda*, *Baetulo*, *Iluro*, *Ileso*, etc.) sinó una fortificació militar. L'objectiu era controlar tant la costa com l'anomenada Via Heràclea (així anomenada en honor de l'heroi Heracles/Hèrcules, que en un dels seus treballs travessà la península Ibèrica) al seu pas pel Penedès i detectar qualsevol possible incursió cap a *Tarraco*. La via recorria la costa mediterrània de la península i arribava fins a Cadis. Posteriorment va rebre el nom de Via Augusta, ja que va ser August, el primer emperador, que la va reformar completament. La fortificació s'aixeca en un moment d'una certa inestabilitat —les anomenades Guerres Sertorianes entre dues faccions romanes, encapçalades pels generals Sertori i Pompeu—: calia protegir la capital, *Tarraco*. A la fi del segle II aC s'obre finalment la ruta terrestre que connecta les penínsules Itàlica i Ibèrica, després que els romans conquerissin el sud de la Gàl·lia. Des del moment de l'inici de la conquesta i al llarg de tot el segle II aC, la comunicació entre ambdues penínsules, la italiana i la ibèrica, era essencialment per via marítima.

Els romans deixaren a Olèrdola tres grans obres: la muralla, la torre talaia, situada al punt més elevat i la gran cisterna d'emmagatzematge d'aigua. Olèrdola és abandonada en el moment en què el territori està totalment romanitzat i comença un llarg període de pau, conegut com a Pau Romana o Pau d'August, a finals del segle I aC. Restà deshabitada prop de 800 anys, encara que no s'ha de descartar alguna ocupació puntual al llarg d'aquest dilatat espai de temps, tal com semblen demostrar algunes troballes ocasionals de ceràmiques i monedes.

Restituïció de la fortificació romana. Tramut, àrea ocupada pels habitatges ibers, la cisterna, la torre i la muralla. Dibuix F. Riart, 1998.

Muralla romana, amb una torre al fons (inici segle I aC). Foto J. Casanova, 2011.

Denari romà (moneda de plata). Anvers amb cap al·lègoric de Roma i revers amb una biga conduïda per la deessa Victòria Nikè—Ilegenda ROMA—. Encunyada a Roma (any 153 aC). Foto O. Calvell.

3.7. LA CIUTAT ALT MEDIEVAL. UN GRAN CASTELL TERMENAT

Període medieval (segles IX-XII)

A l'inici de l'edat mitjana, Olèrdola va tenir un destacat paper en el control i la repoblació del territori sud de la Marca Hispànica, primer formant part de la seva xarxa defensiva i més endavant com a principal ciutat i castell de l'extrem meridional del comtat de Barcelona. Al segle IX la seva situació estratègica i l'existència de les sòlides muralles varen propiciar una nova ocupació, cristiana, quan el territori es trobava sota domini àrab. La ciutat tingué un període curt d'ocupació (uns 250 anys) però molt intens.

Els textos medievals, l'arqueologia i les restes monumentals ens ajuden a comprendre com era Olèrdola ara fa mil anys.

D'aquesta època tenim interessants documents que mostren la importància que Olèrdola va assolir com a ciutat medieval. Aquestes fonts informen sobre testaments, vendes, cessions, donacions i altres intercanvis de terres o possessions; conflictes entre senyors o d'aquests amb l'església; dades de consagració i refetes de l'església, etc.

Les fonts reflecteixen una part de la realitat social i econòmica de l'època, ja que són generades pels estaments dominants: l'aristocràcia prefeudal i feudal i l'Església. Les classes menys afavorides —pagesos i artesans— no tenen capacitat econòmica ni, sovint, legal per generar cap mena de documentació.

D'Olèrdola es conserven nombrosos documents dels segles X i XI, on apareix citada com a *castrum*, *civitas* o *urbs*. En general fan referència al terme del castell d'Olèrdola (*in termino castrum Olerdola*, al terme del castell, dins del *comitatu Barchinonensis*, el comtat de Barcelona) i són generalment escriptures de compravenda de propietats, testaments, donacions. En ells es descriuen els conreus, les cases, els camins, els molins..., fet que ens permet conèixer la societat i el paisatge a l'alta edat mitjana.

Al segle X, el castell d'Olèrdola tenia un terme d'uns 200 km², que abastava part de la plana penedesenca i arribava de Sitges a Cunit per la costa. Era, en aquests moments, una de les

Restitució de la ciutat altmedieval. A la part superior el recinte fortificat i a la part inferior l'ocupació fora muralles (segles X-XI). Dibuix F. Riart, 1998.

Perfil de la muntanya de Sant Miquel que inclou el recinte fortificat (dreta) i el Pla dels Albats (esquerra). Foto N. Molist, 2004.

poques ciutats descrita com a tal de la Catalunya Vella. Al comtat de Barcelona només n'hi havia dues, Barcelona i Olèrdola.

Gràcies a la documentació sabem també que el comte de Barcelona, Sunyer, va fer construir un castell i una església a Olèrdola entre els anys 911 i 937. Al segle X, sota el domini del comtat de Barcelona, Olèrdola fou un punt clau de control i defensa del territori, juntament amb els castells de Mur (al Pallars) i Oliana (al comtat d'Urgell), entre d'altres. El gran terme del castell d'Olèrdola es va anar fraccionant conforme avançava la feudalització i sorgien nous castells. Al llarg del segle X, el Penedès es consolida com a territori cristià, i té com a límit fronterer els rius Llobregat-Cardener-Gaià. Les terres, inicialment sota el domini del comtat de Barcelona, s'aniran compartimentant i passaran a mans dels senyors feudals, propietaris dels castells. Durant els segles X i XI, Olèrdola viurà el període de màxima població i influència.

A mitjan segle XI, a l'inici del feudalisme i amb la frontera cristiana avançant vers el sud, destaca la figura de Mir Geribert, poderós senyor feudal emparentat amb la família comtal. Es va autoanomenar "príncep d'Olèrdola" i es va enfrontar amb el comte de Barcelona, Ramon Berenguer I, encapçalant una revolta de la qual sobre el paper en va resultar perdedor però que a curt termini en varen sortir afavorits els interessos dels incipients senyors feudals. La vella aristocràcia va haver de renunciar a alguns dels seus privilegis front la nova noblesa.

La ciutat o gran vilatge medieval d'Olèrdola estava organitzada en diferents àrees, configurant una estructura urbana que seguia la social i econòmica. Una primera divisió es produïa ja entre els que habitaven dins el recinte (Sant Miquel *intra muros*) i els que ho feien fora (Santa Maria *fora muros*, actual Pla dels Albats, i turons, fondals i cingleres propers).

Sant Miquel *intra muros*. El recinte fortificat s'estructura en quatre grans àrees: el cim, el castell —la noblesa—, a la part central l'església —el clergat—; a la part baixa, la població formada per famílies que en podríem dir "benestants" i tallers artesans. Entre la part baixa i la part alta se situava un espai on s'hi ubicaven serveis d'ús comú, com el de l'aigua del gran dipòsit, la premsa i celler de vi, la pedrera i el graner. Les cases eren de pedra i fang, a vegades excavades parcialment a la roca. Les sitges, molt nombroses, servien per emmagatzemar-hi el gra i estaven tapades amb lloses de pedra o una tapadora de fusta. A diferència de restes més monumentals, edificades amb la intenció de perdurabilitat —església, castell...—, de les cases i tallers resten aquells elements excavats a la roca i els fonaments de pedra.

Santa Maria *fora muros*. Coetàniament, bona part de la població vivia fora les muralles, i ocupava les dues plataformes que s'obren davant de la porta de muralla i les valls i penya-segats de l'entorn. El barri més extens era el de Santa Maria, conegut avui com a Pla dels Albats. D'aquest nucli situat a l'est de la plataforma rocosa, se'n conserven restes de l'església romànica i de la preromànica de Santa Maria, algunes sitges i cases excavades a la roca i la necròpolis, amb les conegudes sepultures de forma antropomorfa, algunes de mida molt reduïda, que corresponen a nadons (albats) i que han donat nom a l'indret.

Acte de vassallatge entre Mir Geribert i el comte de Barcelona Ramon Berenguer I (mitjans segle XI). Il·luminació d'un document de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

Signatura de Mir Geribert (mitjans segle XI).

Dinar (moneda d'or) de l'emir Hixam II de Còrdova. Anvers amb frase del Corà i nom de la seca —NO UN DÉU SINÓ DÉU/EL DÉU, SOLS ELL / NO HI HA MÉS QUE UN SOL DÉU / EN EL NOM DE DÉU...A AL ÀNDALUS A L'ANY 384— i revers amb el nom de l'emir —L'IMAM HIXEM/PRÍncep DELS CREIENTS / AL-MU'AYYAD BI-LLAH / AMIR— (any 994).

Olla de ceràmica de cocció reduïda altmedieval (segles X-XI).

Aquesta etapa històrica es caracteritza per la inestabilitat i la duresa de viure a la frontera, amb ràtzies sovintejades dels musulmans que saquejaven i destruïen els assentaments cristians, de la mateixa manera que ho feien els cristians a les ciutats, castells i granges islàmiques. A la fi del segle X la ciutat d'Olèrdola va ser probablement arrasada per al-Mansur i en el segle XII, en un atac dels almoràvits, va quedar destruïda l'església de Sant Miquel i bona part del vilatge. Els esforços de reconstrucció que va fer la casa comtal catalana després del darrer atac varen ser en va. La despoblació havia començat. Olèrdola va passar a ser una possessió secundària, a la vegada que perdia el seu valor estratègic. En aquest moment, les fronteres cristianes avançaven cap al sud, després de més d'un segle en que restaren inalterables. Amb la pacificació d'aquest territori, s'inicià la decadència. Gradualment, la població es desplaçà a les parts més baixes, prop dels camps de conreu, l'aigua i les vies de comunicació. Vilafranca pren el relleu a Olèrdola com a nucli principal i centre de mercat.

3.8. EL DESPOBLAT, L'ESGLÉSIA PARROQUIAL I LA MASIA

Període baix medieval i modern (segles XII-XX)

A partir del segle XII, Olèrdola sols serà ocupada esporàdicament com a refugi per a guarnicions temporals en períodes de conflictes armats, com la Guerra Civil del segle XV o durant la Guerra del Francès.

Dalt de la muntanya, la continuïtat de l'església de Sant Miquel com a temple parroquial va mantenir dempeus l'edifici i viu el record de l'antiga gran ciutat. Els feligresos dels encontorns havien de pujar-hi per seguir el calendari litúrgic cristià, des del baptisme després del naixement fins a l'enterrament al cementiri. L'edifici es va anar modificant segons les necessitats i les modes dels temps i que avui coneixem força bé gràcies a les excavacions arqueològiques i sobretot a les visites pastorals que el bisbat de Barcelona hi feia regularment des de l'any 1304, on es descriuen els altars i les seves advocacions, retaules, canelobres, llibres, robatoris, estat de l'edifici, etc. L'any 1885 va perdre la condició de temple parroquial en ser aixecat un nou edifici a la Plana Rodona. La Guerra del Francès primer (1808) i la Guerra Civil després (1936-1939) varen malmetre considerablement l'interior de l'església. Les restauracions modernes (1926-1928, 1948, 1953-

Aspecte de la masia, anomenada dels Sis Arcs, situada on actualment hi ha el centre d'interpretació, poc abans del seu enderroc l'any 1969. Postal de la dècada dels cinquanta.

Cap d'un dimoni que formava part del retaule major dedicat a Sant Miquel, a l'església de Sant Miquel (segles XIV-XV). Foto O. Calvell.

Diner de tern del rei Jaume I, encunyat a València. A l'anvers, cap del rei —IA[COB]US·REX— i al revers símbol de la ciutat de València —VALENCIE— (segle XIII). Foto O. Calvell.

1954 i anys setanta) acabaren per conferir un aspecte quasi exclusivament romànic, que va esborrar tota traça dels segles posteriors. Al segle XXI s'ha dut a terme una nova restauració de l'església de Sant Miquel (2006-2008) en la que s'ha respectat la història de l'edifici —el que ha quedat— i els canvis soferts al llarg dels segles.

Adossada a la muralla romana s'hi aixecà una rectoria, la casa on vivia el rector de la parròquia. Amb el temps anà creixent i, a partir de 1885, es convertí en una gran masia, anomenada dels Sis Arcs, pel grup d'arcades de la façana del primer pis.

3.9. EL PARC ARQUEOLÒGIC I EL PARC NATURAL. PROTECCIÓ I ÚS PÚBLIC DE L'ESPAI

Període actual (1963 en endavant)

Les restes arqueològiques i arquitectòniques estan protegides des de l'any 1931, data en la qual varen ser declarades Monument Històricoartístic. Aquesta màxima protecció (figura avui anomenada BCIN, Bé Cultural d'Interès Nacional) s'ha vist confirmada en successives lleis i decrets.

L'espai natural que envolta el conjunt, tal i com hem esmentat més amunt, gaudeix igualment de protecció jurídica com a espai natural (Parc d'Olèrdola) des de l'any 1992.

L'any 1998 la UNESCO va declarar Patrimoni de la Humanitat el conjunt de pintures rupestres d'Olèrdola (Cova dels Segarulls i abrics de can Ximet i can Castellví), dins el marc general del grup d'Art Rupestre de l'Arc Mediterrani de la península Ibèrica.

Actualment és propietat pública.

- A partir del segle XII —abandonament de la ciutat almedieval—, el Bisbat de Barcelona va anar concentrant en benefici seu la propietat de la muntanya de Sant Miquel.
- L'any 1884 el Bisbat va vendre la finca, la qual va passar a mans privades, i va esdevenir una explotació agrícola. Amb l'import de la venda es va construir una nova església al poble de Sant Miquel d'Olèrdola.
- L'any 1963 la finca va ser adquirida per la Diputació de Barcelona, i va passar d'aquesta manera a titularitat pública. El 1971 el recinte es va obrir al públic i es va inaugurar el Museu Monogràfic.
- L'any 1995 la Diputació de Barcelona en va traspasar la propietat a la Generalitat de Catalunya. Olèrdola és des d'aquell moment una de les seus del Museu d'Arqueologia de Catalunya.
- L'any 2013 es constitueix l'Agència Catalana del Patrimoni Cultural. Olèrdola passa a dependre d'aquest nou organisme del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

4. LA VISITA: EL CENTRE D'INTERPRETACIÓ I L'ITINERARI PEL JACIMENT

4.1. EL CENTRE D'INTERPRETACIÓ

El Centre d'Interpretació ocupa part d'un edifici de nova planta que es troba adossat a la cara interior de la muralla, en el seu tram de ponent. Anteriorment, en el mateix indret, s'hi ubicava l'antiga masia, que abans havia estat la rectoria, enderrocada el 1969 per construir-hi el nou equipament. L'edifici, d'estil muntanyenc eclèctic i inaugurat el 1971, és de planta quadrada, dos pisos, balconades de fusta i murs de pedra vista.

L'actual discurs, renovat el 1998 per tal d'adaptar-lo a les noves necessitats, està estructurat en tres blocs temàtics que ajuden al visitant a comprendre perquè, quan i com l'home ha ocupat Olèrdola i n'ha transformat l'entorn¹.

Un primer bloc —*Olèrdola. Parc arqueològic i natural*— pretén contextualitzar Olèrdola amb el territori que domina visualment i que, a l'antiguitat, controlava també socialment i econòmic. Dóna les pautes per entendre la posició d'aquest indret respecte a la plana penedesenca, el massís del Garraf i la serralada prelitoral. Aquesta explicació es veu complementada amb una introducció a la flora i fauna de l'entorn i l'ús que n'ha fet l'home.

Un segon bloc —*L'home i Olèrdola. Ús i transformació d'un enclavament*— se centra en la relació que s'establí entre la muntanya de Sant Miquel i el seu entorn i els homes que hi habitaren. Es resumeixen els elements claus que afavoriren l'ocupació humana al llarg dels temps, com poden ser la idònia situació estratègica o els elements naturals bàsics que oferia l'enclavament: la pedra, la fusta, l'argila, l'aigua, etc. Una maqueta de la muntanya de Sant Miquel i el Pla dels Albats permet percebre el relleu de la plataforma i identificar-hi els principals elements monumentals i també l'itinerari de la visita.

El darrer bloc explicatiu —*4000 anys d'història. De la primera cabana a la ciutat medieval*— s'endinsa en un viatge històric a través de les diferents etapes en què Olèrdola fou habitada, des de les primeres cabanes de l'edat del bronze a la conservació en parc arqueològic i natural durant les etapes moderna i contemporània.

¹ En el capítol 5.1. es pot trobar la transcripció completa dels textos del Centre d'Interpretació.

Aquests tres àmbits es veuen complementats per una vitrina on es concentren les peces més significatives que il·lustren i ens apropen a la quotidianitat d'aquells homes i dones que naixeren, visqueren i moriren a Olèrdola. Entre aquestes peces en destaquen un vas campaniforme (1500 aC) (Fig. 20 pàg. 20), un fragment d'ara de l'altar, procedent de l'església romànica de Sant Miquel i un petit capitell de marbre. També s'hi exposen monedes, vasos ceràmics i objectes de metall, pedra i os de diferents èpoques històriques, des de la prehistòria fins al segle XIX. Alguns dels objectes estan reproduïts en la present guia (Fig. 21, 29, 30, 33, 38, 39 i 42 pàg. 20, 23, 24, 27 i 28).

En dues vitrines complementàries s'exposen troballes més recents procedents de la intervenció a l'església i necròpolis de Sant Miquel: un calze i una patena de peltre procedents d'una tomba antropomorfa d'un clergue (Fig. 75, pàg. 40) i el cap d'un dimoni, de guix, d'un antic retaule que presidia l'altar major els segles XIV i XV (Fig. 41, pàg. 28).

Vista de l'interior del centre d'interpretació. Foto J. Casanova, 2011.

4.2. ITINERARI DE LA VISITA

Cada grup humà ha deixat la seva empremta a la muntanya, malgrat és als romans i a la gent de l'edat mitjana a qui devem els monuments més representatius i carismàtics del conjunt: la muralla i la gran cisterna tallada a la roca, l'església romànica de Sant Miquel, les tombes antropomorfes i, al cim, la torre de guaita romana i el castell medieval.

La muralla romana

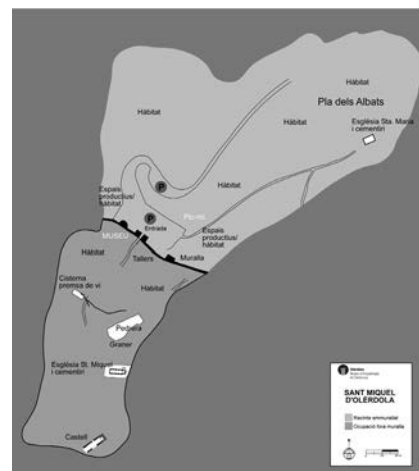
La plataforma rocosa olerdolana està envoltada de penya-segats, llevat d'un punt, on l'accés era més fàcil, i, per tant, era necessari protegir-lo. És en aquest indret, al nord, on es bastiren les muralles a fi que els habitants de la muntanya estiguessin protegits en cas d'atac exterior i perquè quedés a recer d'aquesta murada la font del castell, recurs indispensable per a la supervivència.

El turó presenta una forma més o menys rectangular, orientada cap al nord-est i delimitada per dos fondals, a llevant (la Vall, amb el fondo de la Seguera) i a ponent, (les Valls). Presenta una superfície defensable de 3,5 hectàrees i està situada a uns 40 m per damunt de les plataformes circumdants.

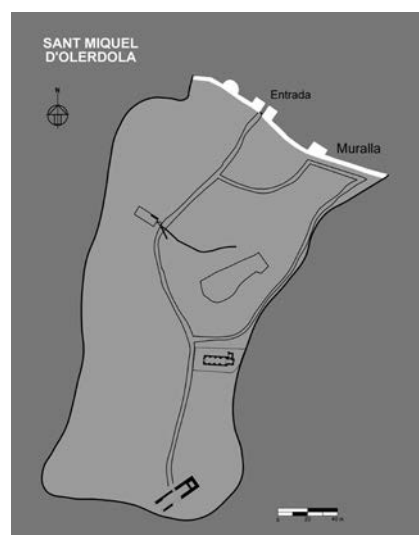
La muralla romana és la que es pot veure en arribar al recinte. Les feixes de conreu i el terraplè del pàrquing (1971) distorsionen la percepció de la construcció, ja que originàriament la muralla quedava en posició més elevada en ser el terreny més abrupte i en pendent.

La seva llargària és d'uns 148 m, amb una amplada mitjana de 2 m. La construcció es feta amb carreus de calcària, de mida gran, disposats segons la tècnica d'opus poligonal (obra de blocs poligonals) en el llenç extern. La part del rebliment i el llenç intern estan fets amb pedres irregulars unides amb morter de calç, segons el sistema de l'encofrat (*opus caementicium*). La part superior de la muralla és de fàbrica diferent, pedra petita i morter (*opus incertum*).

La muralla té una única porta, flanquejada per dues torres. La torre dreta està força ben conservada, mentre que l'esquerra ha estat alterada en el curs del temps, en època medieval i moderna. A partir de la porta es despleguen dos trams de muralla que arriben fins a l'extrem, a les cingleres. Cada un d'aquests trams presenta una torre a la part central, una de planta quadrangular i l'altra de forma apuntada.

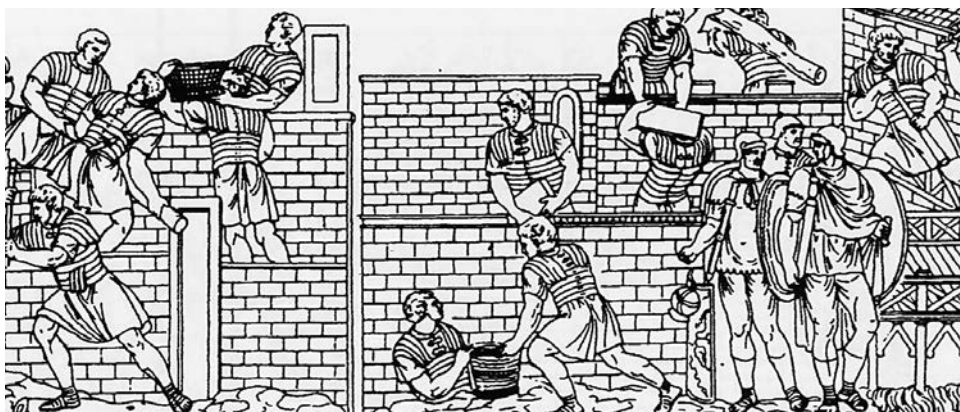
Plànol amb el recorregut de la visita i principals restes arqueològiques i arquitectòniques.

Posició de la muralla romana.

Muralla romana, detall del doble parament (inici del segle I aC). Foto N. Molist, 2012.

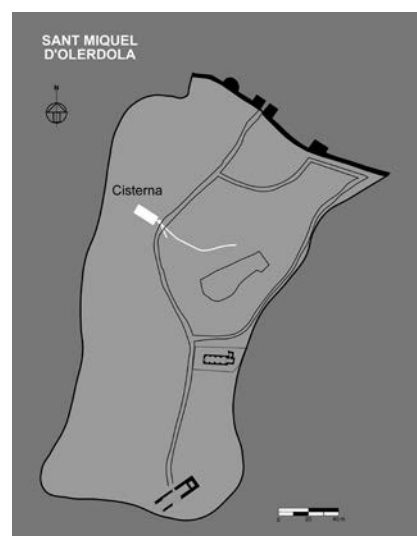

Soldats romans construint una muralla. Columna Trajana, Roma (segle I dC).

La cisterna

Un cop feta l'entrada al recinte pel mateix punt d'accés dels darrers 3000 anys, ens dirigim vers el cim del turó pel camí principal. A la dreta d'aquest camí trobarem la gran cisterna tallada a la roca, amb una capacitat de més de 350 m³. El dipòsit d'aigua va ser construït pels romans a l'inici del segle I aC. L'aigua de pluja era recollida de la part superior de la muntanya i canalitzada a través de dos canals que arribaven a una bassa de decantació davant de l'aljub. Aquesta bassa feia, i encara fa, de filtre, ja que hi queden dipositades pedres i fang. La construcció de cisternes i canals per emmagatzemar-hi l'aigua de la pluja era la solució més adient amb la qual l'home contrarestavat l'escassetat d'aigua dalt de la plataforma.

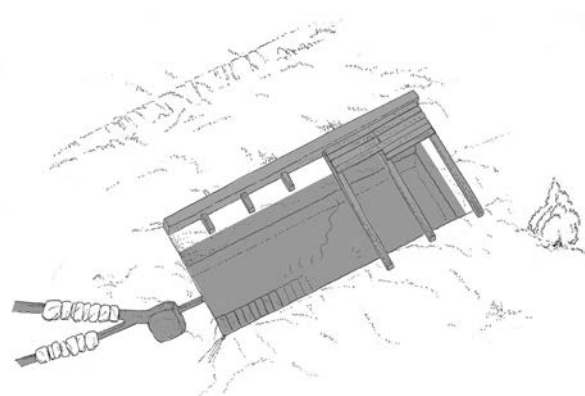
En aquest punt són també visibles els graons d'una escala tallada a la roca i que, a més d'esmorteir l'aigua que baixava de la part superior, facilitava l'accés a la part superior del turó.

Posició de la cisterna romana.

Fotografia aèria de la cisterna i àrea del celler. Foto Nikoclik, 2008.

Restitució del cobriment de la cisterna. Dibuix F. Riart, 1998.

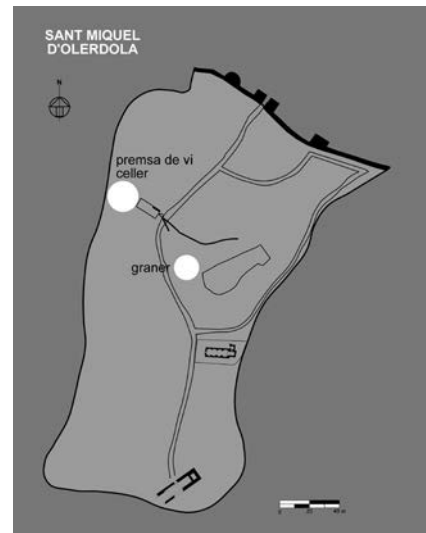
L'àrea de premsat i el celler medieval

Entre la cisterna i la cinglera, en l'època medieval s'hi va ubicar una zona de serveis d'ús comunitari relacionat amb l'elaboració de vi. En aquesta gran àrea s'hi premsava raïm, de la qual en resta com a testimoni de l'activitat, les premses circulars, els encaixos per als arbres o bigues, etc., tot

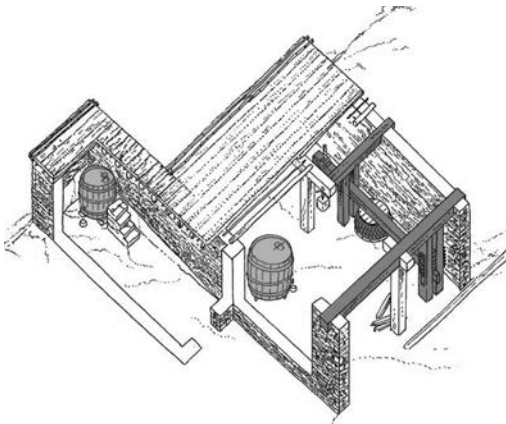

tallat a la roca. Probablement hi havia diverses premses, una de les quals del tipus de lliura, herència directa del món romà. Les distintes premses podien ser emprades per a l'elaboració de diferents tipus de vi (negres i dolços) que coneixem gràcies a les fonts escrites. A l'angle sud-oest es pot observar part d'un celler semisoterrat, excavat parcialment a la roca, amb les parets remuntades per murs i amb una escala d'obra per accedir a les bótes. Arran de la cinglera s'observen les restes d'habitatges i part de la muralla que encerclava la muntanya en època medieval.

La cisterna, la pedrera, la sala de premsat i les cases constituïen a l'edat mitjana una separació física entre la part baixa (la població benestant) i l'alta (església i castell) del recinte emmurallat. Aquests espais productius i d'emmagatzematge estaven sota el control dels castlans o veguers del castell, els quals administraven el castell en nom del comte de Barcelona.

Posició de la zona de premsatge de vi i del celler medieval.

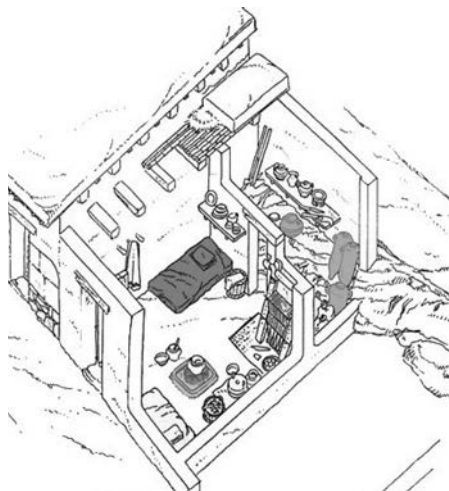
Restitució de l'àrea de premsatge de vi i del celler. Premsa de biga (segles X-XI). Dibuix F. Riart, 1998.

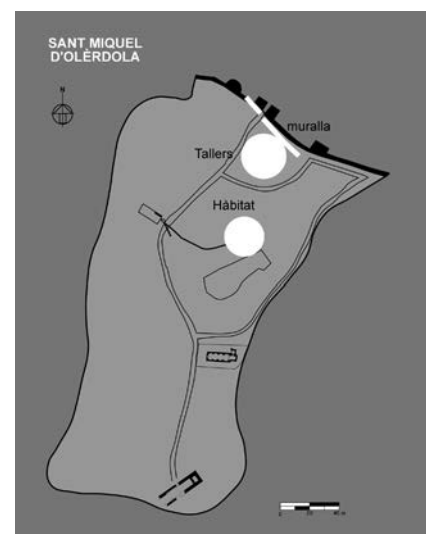
Restitució d'una premsa de cargol medieval. Dibuix M.A. Grau, 2003.

La casa ibèrica

Prop de la pedrera s'hi poden veure algunes cases d'època ibèrica, tallades parcialment a la roca i amb murs remuntats de pedra en sec. Són, generalment, de forma rectangular i d'una sola habitació, a voltes amb una petita recambra, entre els 15 i els 20 m² de superfície. Cada casa tenia la seva llar de foc i la porta donava a un carrer. Al costat de la muralla es localitzaven també un seguit d'habitatges de característiques similars a les descrites.

Restitució d'una casa ibèrica de la zona de la pedrera (segle II aC). Dibuix F. Riart, 1998.

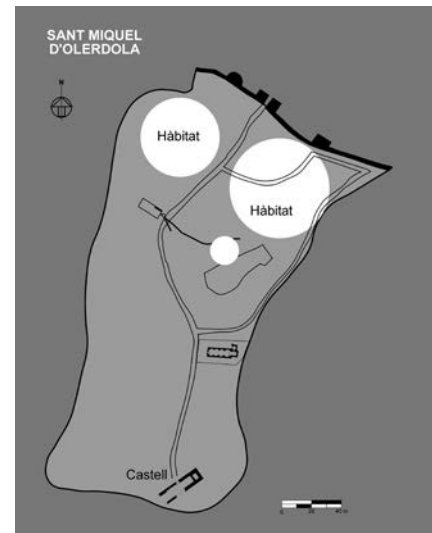
Posició de les cases d'època ibèrica documentades.

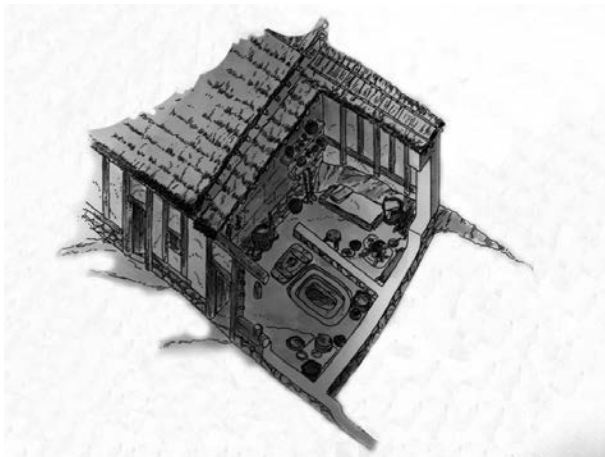
Les cases i les sitges medievals

El temps, l'erosió i l'ús de materials poc resistents han esborrat les traces de la trama urbana de la ciutat medieval. Hi queden, com a testimoni dels habitatges i carrers, aquells elements que han estat tallats a la roca. Així coneixem sitges, algunes cases, forats per a pals de fusta, escales, canalitzacions d'aigua, etc.

Les cases ocupaven la meitat inferior del puig, des de la muralla fins a l'església. Han estat identificades algunes cabanes de planta rectangular gràcies als solcs excavats a la roca que sostenien els pals de fusta que conformarien les parets dels habitatges. Atesa la seva senzillesa correspondrien, segurament, als primers pobladors medievals. En altres habitatges s'evidencia un o diversos panys de paret retallats parcialment a la roca, seguint la mateixa tècnica utilitzada pels ibers, i remuntats per murs de pedra irregular. L'interior és de dimensions reduïdes, amb un o dos espais. El paviment era de terra trepitjada i cada casa tenia una llar de foc al terra, d'argila cuita que servia per cuinar-hi i escalfar l'espai.

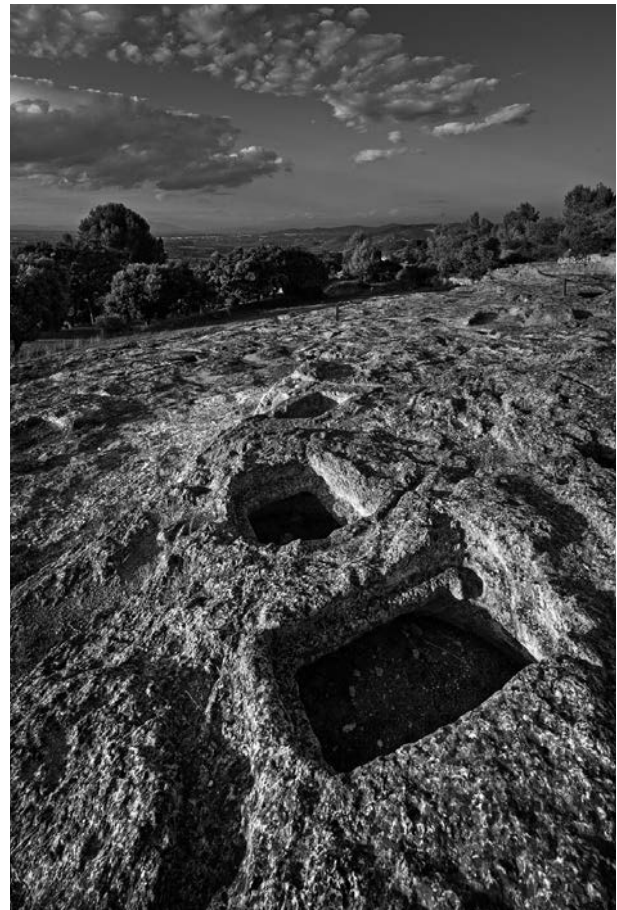

Posició de les cases d'època medieval documentades.

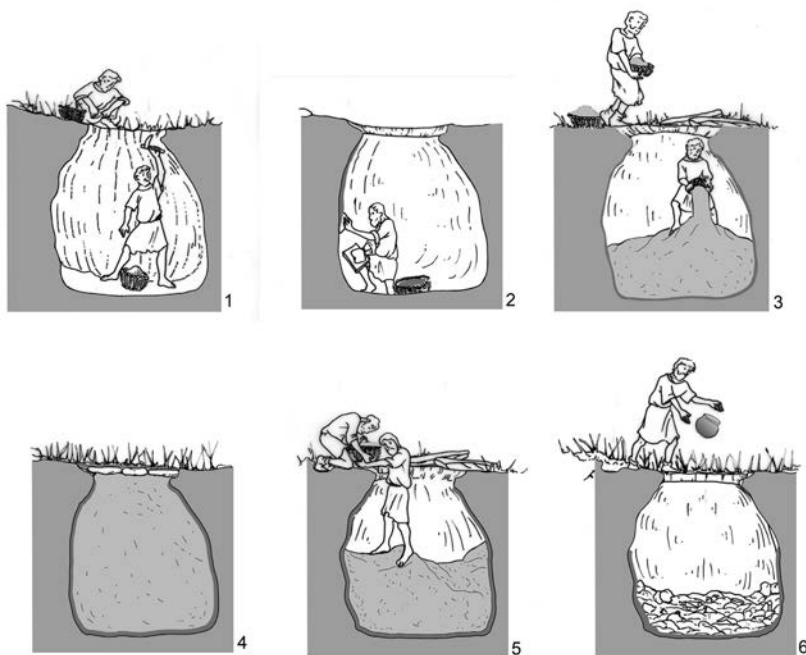
Restitució d'una casa medieval de la zona de la pedrera (segle XI). Dibuix F. Riart, 1998.

Les sitges excavades totalment a la roca són un dels elements més característics de l'Olèrdola medieval. Servien per emmagatzemar-hi el gra i estaven tapades amb lloses de pedra o tapadores de fusta. Són de forma globular amb el fons pla i un encaix tallat a la pedra a l'alçada de la boca per a la tapadora. La gran abundància de sitges tant a l'interior del recinte com a les petites plataformes externes fan palesa la necessitat que els seus habitants tenien de guardar cereals o altres aliments sòlids, ja que estava allunyada dels camps de conreu i potser es veien obligats durant llargs períodes a romandre aïllats dalt del recinte emmurallat.

Sitges del graner situat al costat de la pedrera (segles X-XI). Foto J. Casanova, 2011.

Cal remarcar l'acurada preparació de les sitges, amb petits canals que desviaven l'aigua de la pluja perquè que no penetrés a l'interior, i la presència de forats de pal per a sostenir estructures sobrealçades per facilitar el buidatge.

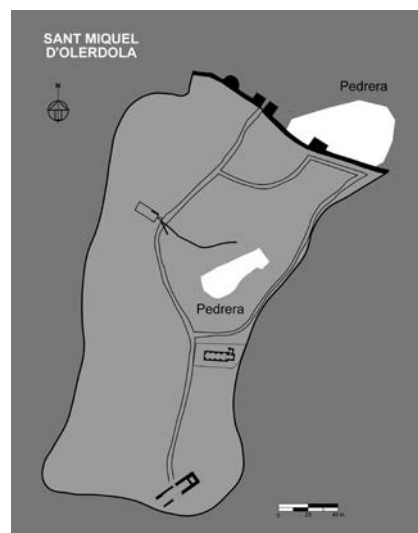

Restitució del procés de construcció a l'amortització d'una sitja. 1-Excavació a la roca; 2-Arrabossat amb argila; 3-Emplenament amb gra; 4-Tapat amb tapadora de pedra o fusta; 5- Extracció del gra; 6- Ompliment amb runa i deixalles. Les sitges es podien reutilitzar durant segles. Dibuix M.A. Grau, 2003.

La pedrera romana

S'han localitzat dues pedreres a cel obert de les quals els romans van extreure la pedra per edificar les construccions militars. Una de les pedreres està a l'interior del recinte emmurallat, prop de la cisterna, i l'altra, davant de la muralla. La seva localització ha estat una troballa molt important, especialment per a l'estudi de les tècniques d'extracció de blocs. La roca és calcària, tova i fàcil de treballar.

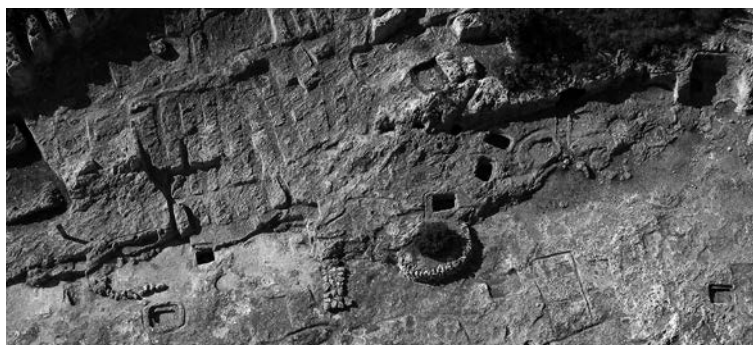
La pedrera situada a l'interior es troba al terç inferior de la plataforma emmurallada, prop de la cisterna. La tècnica emprada consistia a obrir trinxeres que delimitaven les quatre cares del bloc ortogonal, que es despenia posteriorment del sòl mitjançant falques de ferro. Aquesta tècnica d'extracció està documentada en diverses pedreres de l'àrea mediterrània, les més properes es troben prop de Tarragona (el Mèdol, platja Llarga o els Munts que abastiren de pedra la ciutat romana i les grans vil·les). S'utilitza majorment en pedreres de calcària ja que permet tallar-la amb facilitat i no obliga a seguir les vetes naturals de la roca. Tot i que no s'aprofita una part del material, els

Posició de les pedreres.

Restitució del treball en una pedrera. Dibuix M.A. Grau, 2003.

Vista aèria de la pedrera romana i medieval —dreta— i del graner amb les sitges —esquerra—. Foto Nikoclik, 2008.

blocs surten de la pedrera a punt de ser utilitzats. Malgrat la seva situació dins del recinte, l'espai ocupat per la pedrera no fou habitat amb posterioritat a l'explotació. En el seu immediat entorn es conserven les restes de cases medievals.

La pedrera de l'exterior no ha estat excavada fins ara. Es troba a tocar de la muralla i al llarg del camí que condueix al Pla dels Albats. Per a l'extracció es van utilitzar dues tècniques: una va ser la mateixa usada a la pedrera de l'interior. En la segona, s'obrien fronts verticals seguint la inclinació natural del terreny. Aquest procediment, molt utilitzat pels romans, permetia el màxim aprofitament de la pedrera, i alhora, reduïa el temps emprat en la seva talla.

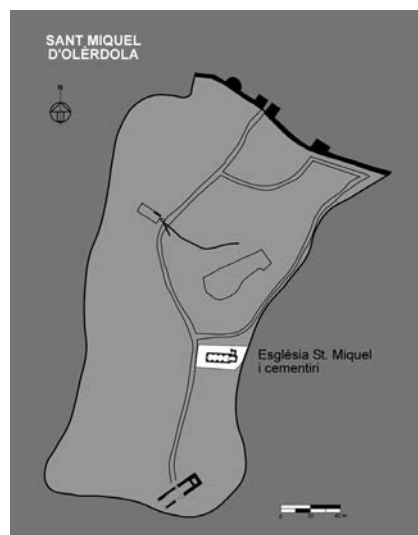
L'explotació de la pedrera situada a l'est de la cisterna es va reprendre en època medieval amb una tècnica d'extracció lleugerament diferent, cosa que permet diferenciar clarament les dues èpoques. Es delimitava un gran bloc per les seves quatre cares i es despenia de la seva base per tot seguit tallar-lo per obtenir-ne peces més petites.

L'església de Sant Miquel

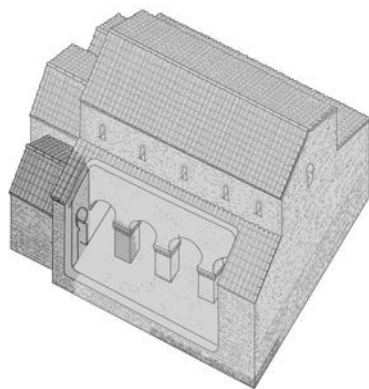
Prop de la cinglera est, a la meitat superior de la plataforma, hi ha l'església de Sant Miquel, destruïda i refeta diverses vegades al llarg de la seva història:

Església preromànica. Han arribat fins als nostres dies dos edificis. Del primer, d'estil preromànic, en resta sols un absis i l'arc triomfal de ferradura que separaven la zona de l'altar de la nau lateral nord. Aquest absis es troba al costat de la paret nord de l'església romànica i s'hi pot accedir a través d'una petita porta que comunica les capçaleres romànica i preromànica. El temple tenia tres naus —forma basilical— i va ser edificat dins la primera meitat del segle X sota l'impuls del comte Sunyer de Barcelona, nét de Guifré el Pilós, i del bisbe Teodoric. A la fi del segle X va ser substituït per una nova construcció.

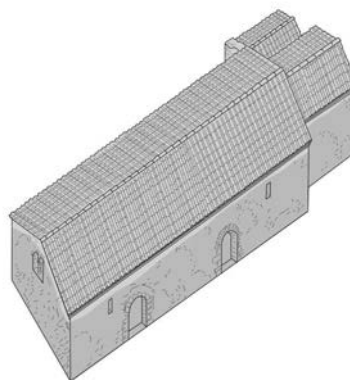
Primera església romànica. L'any 992 es consagra un nou temple dedicat a la Santa Creu, Sant Miquel i Sant Pere, que és beneït pel bisbe Vives. Aquesta església, d'un molt inicial estil romànic (art que comença al voltant de l'any 1000), tenia una sola nau, amb coberta d'encavallada de fusta i dues portes obertes al costat de migdia. En destaca una columna i un capitell de pedra que presideix la façana de ponent, i que fa de mainell en una finestra geminada, peça que va ser aprofitada del temple preromànic.

Posició de l'església de Sant Miquel.

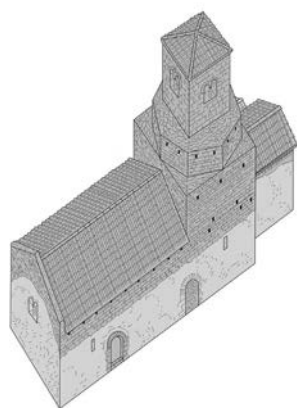

Restitució de l'església preromànica de Sant Miquel (segle X). Dibuix F. Riart, 2007.

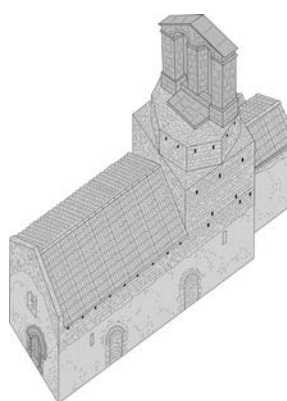

Restitució de l'església romànica de Sant Miquel (segle XI). Dibuix F. Riart, 2007.

Restitució de l'església romànica de Sant Miquel (segle XII). Dibuix F. Riart, 2007.

Restitució de l'església moderna de Sant Miquel (segle XVI). Dibuix F. Riart, 2007.

Refeta de l'església romànica. L'edifici romànic va quedar destruït per un atac almoràvit, grup ètnic que va arrasar la ciutat aproximadament l'any 1108. L'estructura és realçada i la coberta de fusta substituïda per una volta de canó. A l'interior, per tal d'aguantar la volta, s'hi aixequen arcs torals i formes i a la zona anterior al presbiteri s'hi aixeca un cimbori rematat amb un campanar de torre. De les dues portes només en queda una en ús. En trets generals, correspon a l'edifici que avui encara es conserva.

Reformes modernes. L'església de Sant Miquel va ser l'església parroquial fins al 1884, quan amb l'import de la venda de la muntanya el bisbat de Barcelona construí un nou temple al poble de Sant Miquel d'Olèrdola. Al llarg dels segles s'hi anaren efectuant modificacions, algunes encara visibles o parcialment visibles: un campanar d'espadanya, la porta de dovelles al costat de ponent i l'ampliació d'una capella lateral dedicada a la verge del Roser —eliminada el 1971—. Gràcies a les visites pastorals (en realitat, inspeccions) que, a partir de l'any 1304, hi feia el bisbat de Barcelona coneixem les advocacions de les capelles laterals, els altars, els seus guarniments (canelobres, calzes, retaules, cortines i teixits...) i altra informació de gran interès (robatoris, llibres, mal estat de l'edifici...).

El retorn a l'aspecte romànic i l'eliminació de qualsevol referència a èpoques més modernes de l'edifici s'inscriu dins el moviment que comença a la fi del segle XIX i recupera el romànic com a primer art autòcton català, cosa que el converteix en un distintiu d'identitat. Durant les

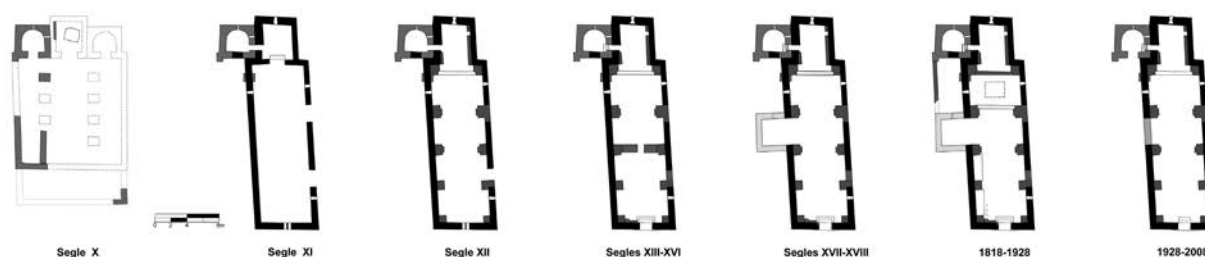

Arc triomfal de ferradura que separava l'absis de la nau a l'església preromànica (segle X). Foto N. Molist, 2012.

Església de Sant Miquel d'Olèrdola. Foto N. Molist, 2010.

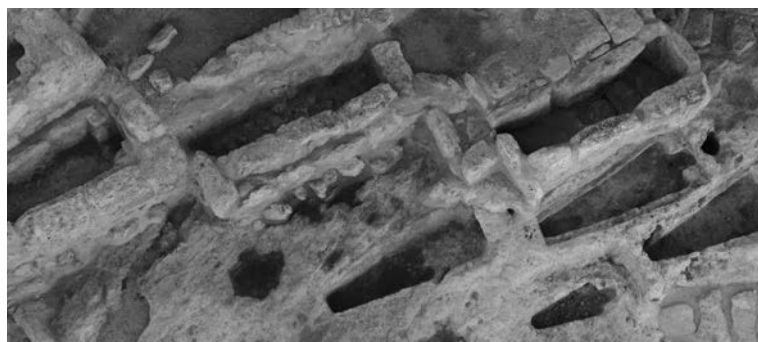

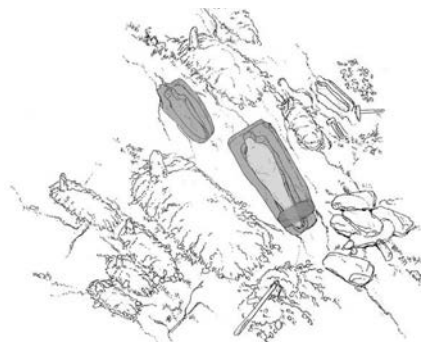
Evolució constructiva del temple preromànic i romànic i modificacions fins a època moderna.

successives restauracions dutes a terme al llarg del segle XX a l'església de Sant Miquel s'anaren perdent elements arquitectònics i decoratius d'època baix medieval i moderna fins arribar a l'estat actual, similar al que tindria al segle XII. En la darrera restauració (2006-2008) es va tenir especial cura a evidenciar els elements arquitectònics més moderns que havien subsistit.

La necròpolis de Sant Miquel

Cementiri de Sant Miquel d'Olèrdola. Diferents tipus de sepultures al voltant de l'església (segles X-XII). Foto N. Molist, 2010.

Restitució d'una inhumació en una tomba antropomorfa (segle X-XI). Dibuix F. Riart, 2007.

Entorn a l'església parroquial hi havia el cementiri, amb els primers enterraments documentats a finals del segle VIII-segle IX i fins al segle XX, quan va ser traslladat a un altre indret. Durant la llarga pervivència del cementiri, més de 1000 anys, la tipologia de les sepultures anà canviant, seguint les pautes de cada època.

Les tombes més característiques són les de tipus antropomorf, també anomenades olèrdolanes per ser en aquest lloc les primeres que es van donar a conèixer a l'inici del segle XIX. Les sepultures antropomorfes es caracteritzen per tenir la forma del cos, amb el cap diferenciat. En ús entre els segles IX i XII, generalment estan tallades a la roca però també en trobem fetes d'obra i sarcòfags exempts.

El cementiri va donar servei inicialment a la població que habitava a l'interior de la ciutat d'Olèrdola (segles IX-XII) i un cop la ciutat va ser abandonada el van utilitzar els habitants que vivien als masos dispersos i al nucli de la Plana Rodona, actual poble de Sant Miquel, Viladellops i les coves de la Vall (segle XII-1914).

Sepultures antropomorfes en posició privilegiada rere l'absis de l'església preromànica (segle X). Foto J. Casanova, 2011.

L'estudi antropològic dels ossos humans ha permès conèixer els rituals d'enterrament i aspectes definitoris d'una població, d'una societat en definitiva. La datació de les sepultures s'ha efectuat analitzant el ^{14}C de les restes òssies. Els cementiris antics permeten estudiar els individus i la societat en la què varen viure. L'antropologia dóna dades sobre l'edat de la mort, el sexe, la talla, algunes malalties, la disposició del cos... Les anàlisis químiques alhora proporcionen informació molt rellevant, des de l'ADN, la datació per ^{14}C , l'indret on va viure el difunt... Així, gràcies a totes aquestes analítiques i estudis es poden conèixer els índex de mortalitat per edat i sexe, l'alimentació, el grau d'esforç físic, les patologies i les causes de la mort, moviments de poblacions, els rituals funeraris, jerarquia i estratificació social...

A tall d'exemple, volem remarcar com les sepultures antropomorfes situades rere l'absis de l'edifici preromànic corresponen a persones de posició privilegiada, com privilegiada és la situació prop d'un altar, on es trobaven les relíquies d'algun sant.

Esquelet d'un sacerdot en una sepultura antropomorfa que tenia al costat del cap un calze i una patena. Fou enterrat rere l'absis preromànic (fi del segle X-inici del segle XI). Foto A. Vidal, 2006.

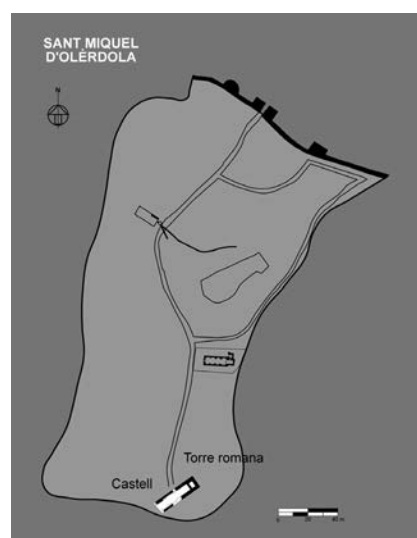

Calze i patena de peltre que es trobaren dins la sepultura del sacerdot. Foto O. Calvell.

El castell medieval

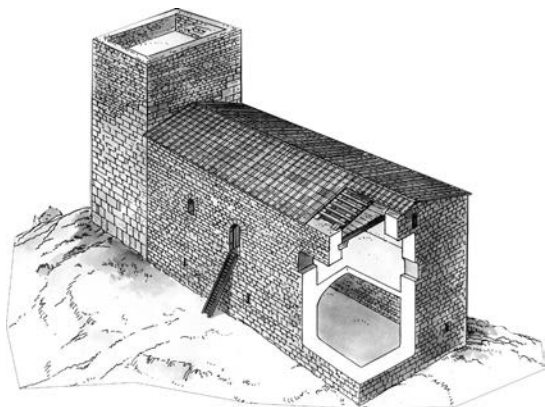
Entre els anys 911 i 937, tot aprofitant l'antiga torre romana i dins el seu projecte de monumentalització de l'enclavament, el comte de Barcelona, Sunyer, va edificar un castell al cim de la muntanya. L'edifici és una aula rectangular de diversos pisos, forma característica dels castells dels segles X i XI. Se'n conserven les parets perimetrals i part d'una volta molt enrunada.

Al'edat mitjana, el castell és el símbol del poder senyorial sobre el territori que l'envolta. Olèrdola va tenir un paper rellevant en les lluites dels senyors contra el comte de Barcelona, Ramon Berenguer I. Els primers aspiraven a tenir més poder, la propietat dels castells i a cobrar els impostos. Mir Geribert, senyor del castell d'Olèrdola i de molts altres i parent del comte, encapçalà la revolta feudal i es proclamà príncep d'Olèrdola. La revolta finalitzà l'any 1045, quan

Posició de la torre romana i del castell medieval.

Mir Geribert reconegué la potestat del comte sobre Olèrdola i els seu territori i li va haver de rendir vassallatge. Malgrat la derrota dels senyors, el comte va cedir a bona part de les seves demandes, ja que els necessitava en la lluita contra els àrabs i l'expansió cristiana vers el sud.

Restitució del castell medieval (segles X-XII). Dibuix F. Riart, 1998.

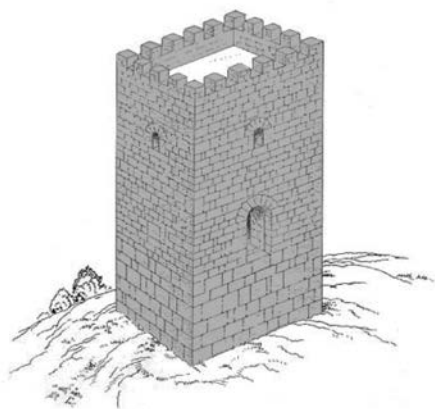

Restes del castell medieval al cim de la muntanya (segles X-XII). Foto N. Molist, 2012.

La talaia romana

Al punt culminant de la plataforma olerdolana es conserven les restes de la torre de guaita romana, edificada a l'inici del segle I aC, en el mateix moment de construcció de la muralla. La torre és de planta rectangular i feta amb grans blocs de pedra quadrangulars (*opus quadratum*). Avui, solament n'és visible l'interior —excavat l'any 1921—, ja que els murs exteriors resten sota la muntanya de runa formada pel seu mateix enderroc.

En l'època medieval, a la torre s'hi adossà l'aula del castell, amb la qual cosa passà a fer les funcions de torre principal. No coneixem l'alçada original, però devia de ser superior als cinc o sis metres, altura que li permetia una excel·lent visió de la costa, de la plana penedesenca i del pas que comunicava ambdues zones a través de la riera de Vilafranca.

Restitució de l'aspecte de la talaia romana (inícis del segle I aC). Dibuix F. Riart, 1998.

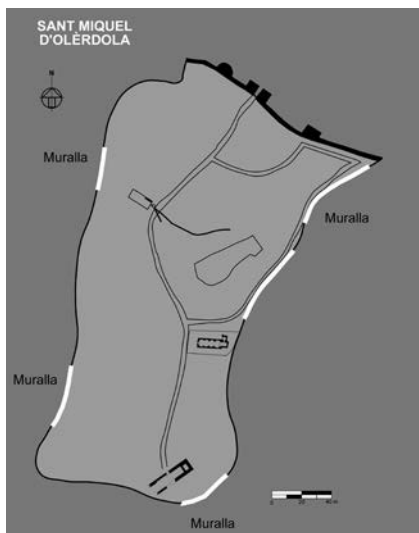

Restes de la torre romana al cim de la muntanya (inícis del segle I aC). Foto N. Molist, 2012.

La muralla medieval

Rodejant l'església pel costat nord es recorre un camí que voreja el penya-segat per la banda de llevant. Durant el recorregut es pot observar la muralla medieval que tancava tot el recinte i, al tram final, un carrer amb escales i cases a banda i banda, tot tallat a la roca. El mur és estret, 90 cm d'amplada, i fet amb pedra irregular unit amb morter de calç, una fàbrica molt diferent de la que veiem a la muralla romana.

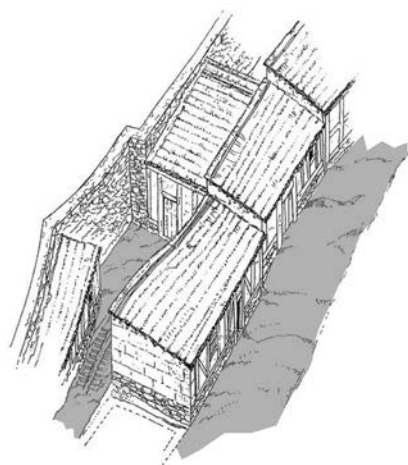
Posició de les restes visibles de la muralla medieval. Restes de la muralla medieval (segle X). Foto N. Molist, 2008.

És probable que dins el programa de monumentalització d'Olèrdola portat a terme pel comte Sunyer al segle X es completés el tancament de tota la muntanya amb la muralla perimetral per sobre de la cinglera. Aquesta muralla és visible en diversos punts de l'itinerari, però és en el tram de la cinglera del costat est entre l'església i la muralla romana, on es troba millor conservada.

Aquest mur tenia funcions defensives i dissuasòries —sens dubte la presència visual exterior del castell es va veure reforçada—, però no deixava de cobrir una necessitat funcional —paret posterior de les cases—. En aquella època, les muralles eren el tret distintiu tant de la ciutat com del castell.

Un carrer medieval amb habitatges a cada costat

Abans d'arribar a la muralla romana, travessarem les restes excavades a la roca de diversos habitatges de l'època medieval. Aquesta zona va ser excavada l'any 1921, gràcies a això es poden identificar retalls i encaixos tallats a la roca dels del tipus ja observats prèviament en el recorregut: basaments de cases, sitges, forns, forats de pal, dipòsits, que ens documenten uns habitatges articulats per un carrer format per graons tallats a la roca amb un irregular desguàs central.

Restitució d'un carrer medieval amb cases a cada costat (segles X-XI). Dibuix F. Riart, 1998.

Carrer tallat a la roca amb graons i canalització central. Cases a banda i banda (segles X-XI). Foto N. Molist, 2010.

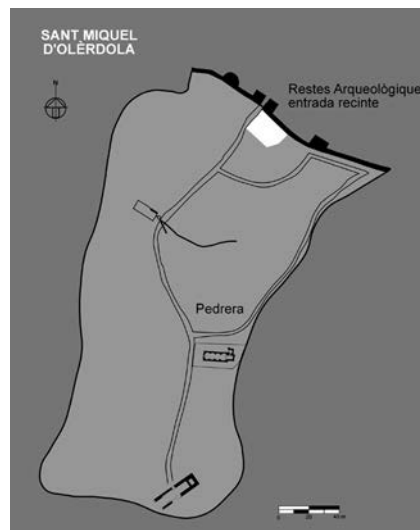

La zona d'excavacions arqueològiques. Entrada al recinte

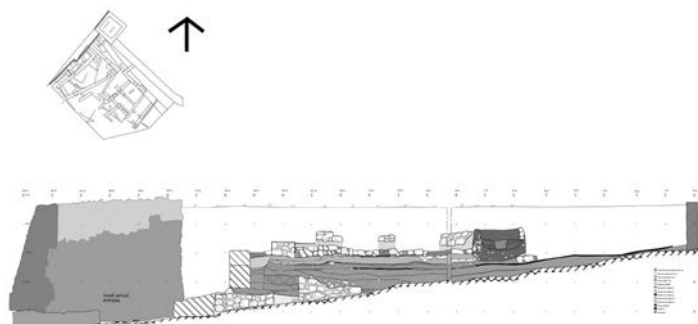
Seguint el mateix camí i en direcció al Centre d'Interpretació, tot vorejant la muralla romana pel costat interior, s'arriba a una àrea on són visibles les restes d'hàbitat de diferents èpoques que s'han descobert a les excavacions arqueològiques realitzades en diverses etapes (1921, 1946, 1983-87 i 1995-2005). Els treballs han permès sintetitzar l'evolució històrica de la muntanya d'Olèrdola, ja que és en aquest punt on s'ha conservat més sediment i on s'ha pogut determinar l'estratigrafia i la successió d'ocupacions. La restauració i l'adequació final per a la visita es va dur a terme entre els anys 2001 i 2005.

L'excavació fou difícil a causa de la quantitat i la complexitat d'estructures —murs, sitges, muralles, carrers, etc— que se superposaven i es tallaven les unes a les altres. El treball de l'arqueòleg consisteix a definir quines són les més antigues i quines les més modernes i, a partir d'aquí, juntament amb l'estudi i les anàlisis de les restes arqueològiques —com ara la ceràmica, les eines de pedra o metall, els ossos d'animals, les llavors, els carbons, i fins i tot els components químics de determinats paviments o sediments— definir no sols els períodes culturals sinó també la funcionalitat dels espais i el *modus* de vida dels habitants de l'assentament i les relacions amb el seu entorn.

La investigació arqueològica va treure a la llum un seguit d'estructures i materials que no poden ser mostrats al públic en la seva totalitat. Per a una correcta conservació i museïtzació de les restes s'ha optat per deixar visibles les que tenien un acceptable grau de conservació i que permetien il·lustrar una etapa històrica. Les restes avui visibles i identificables són les següents:

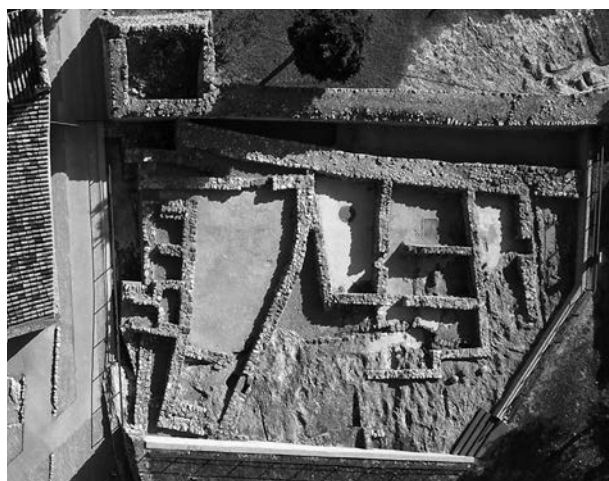

Posició de l'àrea d'excavacions arqueològiques.

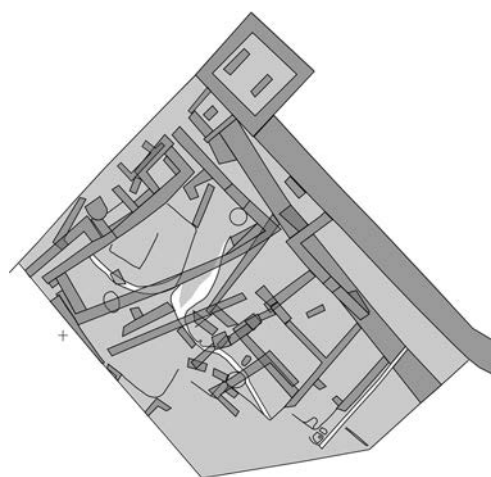

Secció de les estructures visibles al tall arqueològic, amb indicació de les diferents etapes a la qual corresponen.

La muralla preibèrica i ibèrica

Vista aèria de les restes arqueològiques situades a l'entrada del recinte. Foto Nicoclik 2008.

Planta del conjunt de restes arqueològiques localitzades (prehistòria-època moderna).

La primera muralla data de l'inici de l'edat del ferro (segle VII aC), i tanca l'istme de la península que conforma la plataforma. Està construïda en grans blocs de pedra sense escairar a les cares exterior i interior i amb un reble intern de pedra més petita. Presenta una amplada d'uns 140 cm. Aquest mateix mur defensiu fou aprofitat pels ibers cessetans que s'instal·laren al turó vers el segle V aC, tal com es pot veure amb els murs que s'hi adossen. Avui refeta, es veu perfectament la seva disposició quasi paral·lela a la posterior muralla romana i com la construcció d'un cos de guàrdia a l'entrada n'altera la seva estructura. Aquesta muralla va ser espoliada al final de l'etapa ibèrica i al període medieval. Les pedres es van reutilitzar en noves edificacions.

Muralla d'inici de l'edat del ferro (segle VII aC). A l'esquerra, tintoreria ibèrica. Foto J. Casanova, 2011.

Els ibers utilitzaren la mateixa muralla per protegir-se, amb modificacions a la zona de l'entrada, situada pràcticament al mateix lloc que l'actual porta del recinte. A partir de la porta, flanquejada per dues torres, un carrer amb el sòl rocós enfilava vers el cim de la plataforma. A banda i banda del carrer principal s'articulaven cases i tallers artesans.

La tintoreria i adoberia ibera

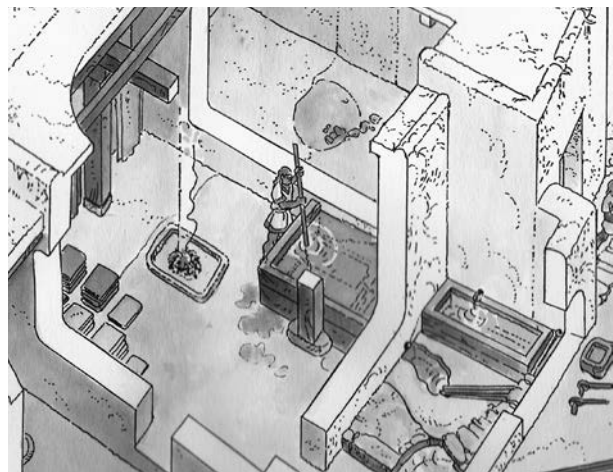
Fins ara única al món ibèric, la localització d'una tintoreria/adoberia posa de manifest la importància de la ramaderia en l'economia del poblament. La seva ubicació a l'entrada del recinte està definida per la possibilitat d'acumular aigua de pluja, la facilitat de la càrrega i descàrrega de matèria primera o el producte manufacturat i també per la direcció dels vents —que bufen des de l'est o el sud— i que s'enduen les males “olors” cap a l'exterior del poblament.

El taller estava format per diversos espais:

1) Un grup de tres estances, en una de les quals —l'espai central— es tintaven pells, fibres per teixir o bé teles ja teixides. A les altres dues, a banda i banda de la principal, s'hi feien activitats poc definides, potser de magatzem o de descarnar i netejar les pells. En cada una de les estances, hi havia o bé ofrenes d'animals o bé nadons enterrats sota el paviment.

Espai on els ibers tintaven teles o pells, amb una cubeta tallada a la roca i una gran llar de foc per a escalfar-hi aigua (segles IV-III aC). Foto Nikoclik, 2008.

Restitució de l'espai de tintura de teles o pells (segles IV-III aC). Dibuix F. Riart, 2004.

2) Un espai rectangular en el qual hi havia unes cubetes i una canalització central i on s'hi duïen a terme activitats com el remull o l'esbaldida.

3) Un pati obert que es podia utilitzar per a l'assecatge de pells, fibres o teixits.

La presència de grans llars de foc, cubetes i conduccions d'aigua, molins etc. en són el testimoni arqueològic. A través de diverses analítiques s'ha documentat la presència d'alum (un mineral utilitzat tant per a l'adobatge de pells com en la tintura, com a mordent o fixador dels colors) i altres substàncies també indicadores d'una activitat d'aquest tipus. Aquest complex va estar en ús des de la segona meitat del segle IV fins a l'inici del segle II aC.

Restitució de la tintura de teixits (segles IV-III aC). Dibuix F. Riart, 2004.

Restitució de l'esbaldida de teles (segles IV-III aC). Dibuix F. Riart, 2004.

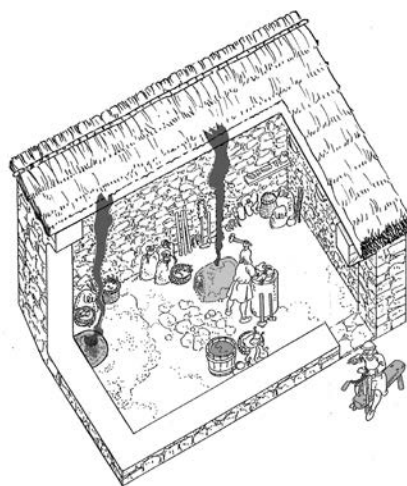
Un taller metal·lúrgic iber

A tocar de l'entrada al poblat hi havia un taller on es treballava el metall. Aquest taller i la tintoreria, situats al costat, assenyalen l'ús productiu d'aquest espai tan ben situats.

Al taller metal·lúrgic s'hi fabricaven algunes eines, potser també armes, i se'n reparaven d'altres. També hi elaboraven objectes de joieria. A banda de focs i un forn, s'han localitzat motlles de fondre metall, una enclusa d'orfebre, escòries i una tovera o peça per insuflar aire al forn metal·lúrgic. Actualment no és visible i se'n conserven les restes sota les cases medievals reconstruïdes.

Els espais medievals. Cases i tallers

La zona de l'entrada al recinte va patir constants modificacions entre els segles IX i XII, fruit del dinamisme de la ciutat i a les escaramusses entre cristians i àrabs. D'unes primeres etapes sense edificacions —un espai erm amb fogars dispersos i més endavant sitges per emmagatzemar-hi el gra—, es va urbanitzar construint-s'hi diferents edificis de pedra seca. L'etapa restituïda correspon a la penúltima fase, on un seguit de petits tallers s'obrien al carrer —un dels quals una ferreria— i un gran espai de forma trapezoïdal se situava al darrere, potser amb funcionalitats de magatzem o corral.

Restitució del treball en una ferreria que donava al carrer principal, prop de la porta (segle XI). Dibuix F. Riart, 2004.

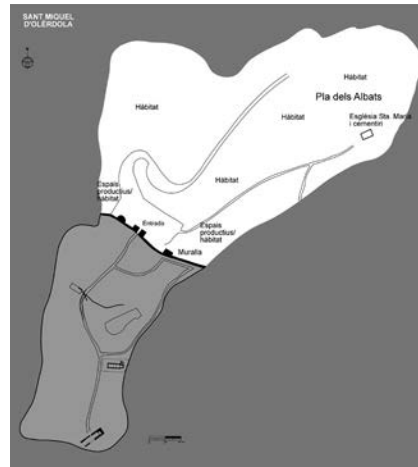
Un forn metal·lúrgic modern

A tocar de l'entrada es poden veure les restes d'un forn metal·lúrgic força ben conservat. Va ser utilitzat per refondre una campana, possiblement per obtenir-ne metall i fer-ne munició, en algun moment d'inestabilitat.

El Pla dels albats

El Pla dels Albats era un barri medieval que es trobava fora del recinte emmurallat. Per accedir-hi cal seguir un camí que surt de l'aparcament i hi mena en uns cinc minuts. L'itinerari està senyalitzat. Enmig d'una pineda hi ha les restes de l'església romànica de Santa Maria (*Sancta Maria fora muros*), del segle XI, i del cementiri que s'estenia al seu entorn. A tocar de la necròpolis hi havia un gran barri ple de cases mig tallades a la roca i articulats per carrers. Bona part de la població de la ciutat medieval vivia fora muralles.

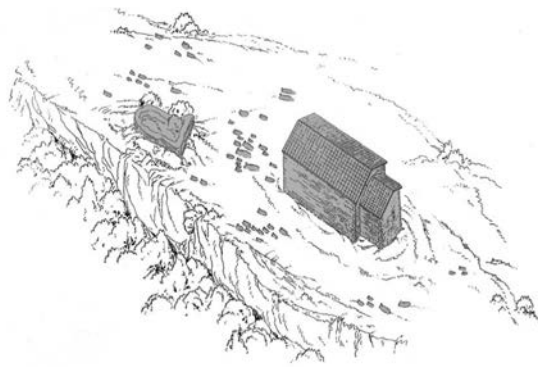
De l'església es pot apreciar part de la nau, amb algunes de les parets que queden dempeus mig tapades per l'enderroc dels murs. La necròpolis, amb les conegudes sepultures antropomorfes, és un dels conjunts de tombes excavades a la roca més coneguts i importants que es conserven a Catalunya. Tant és així que aquest tipus d'enterraments han rebut el nom de tombes olerdolanes.

Posició del Pla dels Albats, suburbi fora muralles.

Ruïnes de l'església de Santa Maria, al Pla dels Albats (segle XI). Foto J. Casanova, 2011.

Restitució de l'església de Santa Maria i el seu cementiri, al Pla dels Albats. Dibuix F. Riart, 1998.

En aquesta necròpoli les tombes d'infants són molt nombroses i d'aquest fet en deriva el nom amb el qual coneixem ara l'indret. Les sepultures de nadons i nens mostren l'alta mortalitat infantil documentada en l'època medieval, on l'esperança de vida es trobava entre els 30 i els 50 anys. En total hi ha uns 100 sepultures localitzats, totes excavades d'antic i orientades oest-est, és a dir, amb el cap a ponent i els peus a llevant.

Cementiri medieval del Pla dels Albats (segles X-XI). Foto J. Casanova, 2011.

Tomba antropomorfa o olerdolana del cementiri del Pla dels Albats (segles X-XI). Foto N. Molist, 2011.

5. RECURSOS PER PREPARAR LA VISITA

5.1. TEXTOS MEDIEVALS I MODERNS

Donació d'una sèrie de béns situats dins el castell d'Olèrdola

4 d'octubre de 978

El levita Sinifred i la dona Ermegoda donen al monestir de Sant Cugat del Vallès terres i cases situades fora i dintre dels murs d'Olèrdola. En el document apareixen citades la cisterna i cases dins de les muralles, així com vinyes, horts, molins, etc. que els donants tenien dins el terme del castell d'Olèrdola i dins la mateixa ciutat.

En nom de la santa i indivisible Trinitat. Jo, Sunifred, levita, i Ermegoda, dona. Ens sembla cosa bona edificar temples al Senyor i ornar-los amb concessions dels nostres béns... i per això concedim i lliurem al Senyor Déu celestial i a la casa del monestir de Sant Cugat màrtir la nostra torre i les nostres cases que hi ha en aquest lloc, les corts i les altres cases i els casals que hi ha i el nostre alou que hi ha en el mateix lloc, tant la part cultivada com la part erma, les nostres vinyes que hi ha en el mateix lloc, el nostre molí, els nostres estris de moldre amb llurs glevers i caps de rec, amb les deus d'aigües, les conduccions i els desguassos, els que hi van i els que hi vénen, els que pugen i els que davallen i els nostres horts amb llurs arbres fruiters, amb els nostres horts, juntament amb els arbres i els nostres prats i pastures i els nostres mars per a la pesca, el bosc amb els turons i els ullastres que hi ha, les nostres vinyes que ara tenim o que puguem adquirir a la vila anomenada la Torta i les nostres cases on residim, amb el que les envolta i amb la pedra que Déu i fundà, i les sitges que hi ha prop de la Sagoma, i els nostres farraginals amb llurs figueres, i el nostre pou amb l'aigua, la casa i la terra que hi ha amb els seus arbres, i el nostre fruiterar, que es troba a la vall, i la terra de la costa, tan cultivada com erma, amb les figueres que hi ha en aquest lloc. Totes aquestes coses es troben al comtat de Barcelona, al terme de la ciutat d'Olèrdola o dintre els seus murs. La torre i l'alou que hi ha, juntament amb els molins i els molinars, i les vinyes i les altres coses que hi ha, em pervin-

gueren a mi, Sunifred, levita, per dret de compra; les vinyes que hi ha a la Torta em pervenen per dret d'herència i d'altres per compra, les meves cases em pervenen per compra meva o del meu pare o de la meva mare, o dels meus parents, o per haver-les construït jo; els farraginals i el pou amb la terra, el verger i la terra de la costa em pervenen dels meus parents o per compra meva; i a mi, Ermegoda, dona, em pervenen per la carta convinguda que em féu aquests consanguini meu, Sunifred, diaca (...). Les cases tenen aquestes afrontacions: per la banda de tramuntana el terme comença a les cases de Sant Miquel; a llevant, al camí de la cisterna; a migjorn, a les cases de Pulcra i els seus fills; a ponent, a les Pinyes, sota la ciutat d'Olèrdola (...).

(...) Aquesta donació ha estat feta el dia quart de les nones d'octubre de l'any vint-i-cinquè del regnat del rei Lotari (...).

Cartulari de Sant Cugat del Vallès, núm. 392, foli 118

Bolòs, J. 1992, Donació d'una sèrie de bens situats dins el castell d'Olèrdola, in A. Pladevall (dir), Catalunya romànica, vol. XIX: El Penedès. L'Anoia, Enciclopèdia Catalana, pag. 136.

Acta de consagració i dotació de Sant Miquel i Sant Pere del castell d'Olèrdola

1 gener-24 març del 992

Vives, bisbe de Barcelona, acut a consagrar l'església de Sant Miquel i Sant Pere del castell d'Olèrdola, la dota amb els delmes, les primícies i les obligacions dels fidels i li assigna el terme parroquial; tal com li fou concedit per comte Sunyer i el bisbe Teodoric. Diferents clergues i laics augmenten la dotació amb béns de llur propietat.

Dotació de Sant Miquel d'Olèrdola en el Penedès, de masos, d'honors, d'alous, de termes, d'afrontacions, de delmes i primícies, dominatures, etc.

En nom del senyor Déu etern misericordiós.

Aquesta és l'escriptura de la dotació que volgué fer el senyor Vives, pastor de la seu barcelonina, fundant-la a honor de l'àngel sant Miquel i del príncep dels apòstols Pere trobem en els llibres divins com el Senyor manà per mitjà del legislador Moisès i del sacerdot Aaron que se li preparés una casa feta de pells vermelles perquè s'invoqués el seu nom. Després David, nunci de Crist, que volia construir una casa, oí del Senyor que ell no l'edificaria, sinó que seria el qui havia d'eixir dels seus lloms qui compliria la voluntat de Déu. I certament fou ell, Salomó, l'estimat de Déu, que ho féu: edificà una casa i la dedicà. I havent sortit de la Verge, Jesucrist, senyor i salvador nostre, en qui totes les coses antigues s'han renovat, es construeixen basíliques i són dedicades perquè serveixin de temple de remissió per a tots els catòlics per mitjà de l'aigua de regeneració. Volent Déu, decidiren edificar una basílica en honor de Crist i del sant arcàngel Miquel i del clauer

celestial Pere en el lloc fort dit Olèrdola, el venerable baró Sunifred, clergue, i els altres sufraganis seus. El que he dit, invocant la clemència del Salvador, implorà de la bondat del senyor Vives, prelat insigne, que vingués a dedicar dita basílica, el qual accedí amb gust a la seva petició, vingué i dedicà la basílica, i tot seguit va assegurar la seva dotació i ordenà que es fes donació dels delmes i primícies i de les oblacions de tots.

Per la banda d'orient comença a la cova que s'anomena Derrii, passa per la llacuna que es diu Palma, per la font de Cantallops, segueix el torrent fins el gorg Negre i s'uneix a l'aigua que anomenen Aranyó. Per la banda nord, comença a la ja esmentada aigua Aranyó i va fins al camí que hi ha sobre la torre d'Elmerado i continua fins al riu que es diu Maçana, recorre el diu fins a la pedra fita i va fins al riu de Foix, i pel camí que porta a la vil·la que es diu Ferriol i arriba al curs d'aigua dit Vallbó. Per la part de ponent comença en el ja dit riu Vallbó i s'uneix al riu dit de Sant Esteve, i per la Senabra i per les Borrolleres i per Argaderes i fins al puig de Floridi i per la Pineda i passa per la coma Lloposa fins al mar. Per la part de migjorn, comença a la mar i per les Sitges i per la font d'Anastés, i així per la font de Codines i pel Cabrafic, i passa per la Gavarra i va fins a la cova dita Derrii.

Abans, havia establert aquests termes Sunyer, comte il·lustre, amb l'església de Santa Digna, Sant Pere, Sant Salvador, Sant Julià, Sant Pere, Sant Cirstòfol, Sant Genís, Santa Maria Fora Muralles. Fou el mateix comte ja esmentat qui va bastir el lloc fort d'Olèrdola i inicià dita església de Sant Miquel, situada dintre de les muralles, junt amb el venerable baró Teodoric, bisbe. Que el Senyor els perdoni i netegi totes les seves faltes. Aquests mateixos termes va voler confirmar també el venerable bisbe Vives, per a remei de la seva ànima i de la dels seus pares i per a guariment de l'ànima del mencionat Sunifred i de la dels seus pares, com també de la de tots els seus parents. Ja que ell, tot i que era ben digne de seguir vivint, havent arribat abans de la vinguda de l'il·lustre pontífex al moment fatal, no fou considerat mereixedor de poder veure allò que anhelava. Malgrat tot, per la misericòrdia de Déu tot fou aconseguit.

Aquestes coses, doncs, foren ofertes a Déu pels homes i dones religiosos en el dia de la dedicació de la basílica. L'ardiaca Llobet donà 1 parellada de terra i 2 mujades de vinya. Endalec, un farraginal. Morgat, un farraginal i una cova amb la seva casa. Ermegild, 1 sesterada de terra a Vidrà. Guifred, també 1 de terra a Magrinyà. Guillamany, 1 mujada de vinya que és a les Tortes. Pere, també 1 de vinya a Papiol. Undiscle també 1 de vinya al Pouet. Eratuval, també 1 de vinya que és prop del Trecorn. Fèlix, un erill. Altimir, un verdaguer de quinze destres de llargada i 6 d'amplada. Aldena i els seus fills, un farraginal que és prop de la Font. Transmir la totalitat de la vinya mallola. Alberic, 1 mitja mujada de vinya que és prop del Trescorn. Teodoví un farraginal que és a la Vall. Erivons, també 1 de vinya a Vidrà.

Aquestes coses van ser ofertes a Déu i al seu arcàngel Miquel, perquè ell, en l'última hora, quan arribarà, els surti a l'encontre per ajudar-los i no deixi que els toqui cap mà enemiga, i al mateix temps van ser ofertes al seu digníssim clauer perquè els obri les portes del paradís.

Vives, bisbe per la gràcia de Déu, qui he vingut a dedicar aquest altar i que ha complert l'obra de Déu tan fidelment com ha pogut, vull, doncs, que es faci donació de delmes i primícies com també de les ofrenes de tots, tal com ja ha estat dit, des d'ara i per sempre. Seniofred, arxipreste. Sunifred, prevere. Julià prevere. Audeger, sacerdot. Llonuard, prevere. Gaucefred, prevere. Ermenard, prevere. Vidal, prevere. Guilarà, prevere. Bonaric, prevere. Malert, prevere.

Ervigi, prevere, de cognom Marc, que com a jutge ha redactat aquestes escriptures de la dotació en l'era 1030, any del Senyor 991, indicció 5^a, i amb dues lletres sobreposades a la línia 10^a, traslladat el dia i any que hi ha més amunt.

Arxiu Capitular de la Seu de Barcelona, Libri Abtiquitatum IV, doc. 277.

Ignasi M. Muntaner 1995, El terme d'Olèrdola en el segle X segons el document de dotació de l'església de Sant Miquel, Institut d'Estudis Penedesencs, Sant Sadurní d'Anoia, pàg. 20-21.

Visita pastoral a l'església de Sant Miquel d'Olèrdola

24 d'octubre de 1508

Gràcies a les visites pastorals que es feien periòdicament (almenys cada 4 anys), el bisbat de Barcelona controlava tant l'estat físic de les esglésies que li corresponien com el moral dels seus feligresos. En la visita d'aquest any es descriuen els altars i els seus ornaments tal com eren a principis del segle XVI.

L'altar major era de pedra, tenia una ara consagrada amb tres tovalloles de lli, cobertors de tela nets, un cobertor de pell en bon estat i un pal·li de xamellot blanc, amb la imatge de sant Miquel enmig i les armes, o escut, de Font. Hi havia un bancal amb dues grades de fusta, quatre canelobres de ferro, dos dels quals eren alts i estaven a banda i banda de l'altar, i dues llànties de vidre penjades davant, una de les quals cremava sempre i l'altra només els dies de solemnitat.

L'altar de Santa Maria era de pedra, tenia l'ara trencada, que calia reposar immediatament, una tovallola de lli, un cobertor de pell i dos pal·lis, un antic de tela pintada i l'altre de seda domàs de colors verd i vermell. Hi havia un bancal de fusta cobert amb una tovallola i un retaule enmig del qual hi ha una imatge de la Mare de Déu amb el seu fill, la qual té una diadema al cap de fusta daurada i dos mantells, un de xamellot blanc amb bis, o tela, negre i vermell i l'altre antic, de seda de domàs. També, davant del retaule hi ha una cortina esquinçada. A més, davant de l'altar penjava un canelobre rodó de ferro amb un gran ciri, que cremava els diumenges i els dies de la festivitat de Maria.

L'altar dedicat a sant Pere i a sant Benet era de pedra i tenia una ara amb una tovallola sense cobertor de tela, un bon cobertor de pell i dos pal·lis, un de lli pintat i l'altre de seda de domàs.

El de sant Sever i de santa Eulàlia tenia un altar fet d'argamassa, o morter, i moltes pedres, amb una ara mòbil, una tovallola, un bon cobertor de pell, un pal·li de seda amb franges de colors vermell i blanc i dos canelobres, un de fusta i l'altre de ferro.

L'altar de la Santa Creu era d'argamassa, amb una ara encastada, tenia una tovallola de lli, i un pal·li, també de lli, amb bis de color blau cel i un canelobre de fusta i ferro.

ADB, visites pastorals, tom 29, foli 17v, 24 d'octubre de l'any 1508.

Document estudiat i transcrit per David Galí, 2009.

5.2. BIBLIOGRAFIA SELECCIONADA²

Biblioteca del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Olèrdola (consulteu els horaris i reserveu cita prèviament)

Bibliografia general sobre el conjunt històric d'Olèrdola

BATET, C. 2004, *El castell termenat d'Olèrdola*, Monografies d'Olèrdola 1, Museu d'Arqueologia de Catalunya.

DD.AA. 1992, Olèrdola, in A. Pladevall (dir), *Catalunya Romànica XIX: el Penedès. L'Anoia*. Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 133-147.

FERRER SOLER, A. 1949, *El castro antiguo de San Miguel de Olèrdola*, Archivo Español de Arqueologia XXII, 21-27.

MUNTANER, I.M. 1995, *El terme d'Olèrdola en el segle X. Segons el document de dotació de l'església de Sant Miquel*, Institut d'Estudis Penedesencs 91, Estudis i Documents VIII, Vilanova i la Geltrú.

MOLIST, N. 1998, Olèrdola. *Guies del Museu d'Arqueologia de Catalunya*. Barcelona.

MOLIST, N. 2003, *Visita virtual a Olèrdola*. Museu d'Arqueologia de Catalunya-Olèrdola. CD ROM.

MOLIST, N. (ed.) 2008, *La intervenció al sector 01 del Conjunt Històric d'Olèrdola. De la prehistòria a l'etapa romana (campanyes 1995-2006)*, Monografies d'Olèrdola 2, Barcelona.

MOLIST, N. (coord.) 2012, *De Sanctus Michaelis a Sant Miquel. L'església de Sant Miquel d'Olèrdola del segle X al segle XXI*, Catàleg exposició, Generalitat de Catalunya.

Guies de patrimoni natural i històric de la zona

MORET, A.; VILANOVA, O. 2009, *Les rutes de Mir Geribert*, Vilafranca del Penedès, editorial Andana.

DD.AA. 1999, L'Alt Penedès. *El Baix Penedès*, Guies comarcals, Catalunya Romànica 3, Pòrtic.

LUNA, G.; MELERO, J. (coord.) 2004, *Parcs del Garraf*, Olèrdola i el Foix, Diputació de Barcelona.

Bibliografia prehistòria

BOSCH, J., SANTACANA, J. 2009, *Blat, Metalls i cabdills. Catalunya del neolític a la iberització*, Rafael Dalmau editor, Barcelona.

CASTELLS, J.; HERNÁNDEZ, G. (coord.) 1995, *Corpus de Pintures Rupestres*, vol III. Fasc. 3: Cova dels Segarulls, Fasc. 4: Abric de Can Castellví, Fasc. 5: Abric de Can Ximet, Generalitat de Catalunya. Barcelona.

DD.AA. 1996, *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans, vol I. Els temps prehistòrics i antics fins al segle V*, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

---

² A la pàgina web del MAC-Olèrdola (www.mac.cat/seus/olerdola) trobareu la bibliografia completa sobre el jaciment i una ampliació bibliogràfica dels diferents períodes històrics.

DELIBES DE CASTRO, G. 1993, *Los orígenes de la civilización*, Editorial Síntesis.

LLULL, V. 1992, *Arqueologia de Europa 2250-1200 aC*, Editorial Síntesis.

Bibliografia protohistòria / època ibèrica

CHAPA, T.; MAYORAL, V. 2007, *Arqueologia del Trabajo. El ciclo de la vida en un poblado ibérico*, Akal Arqueologia 7, Barcelona.

DD.AA 1998, *Els ibers. Prínceps d'Occident*, Fundació la Caixa, Barcelona.

GARRIDO, C. 1998, *Viaje a la Cataluña de los iberos. Guía de los poblados ibéricos*, GeoPlaneta, Barcelona.

GRACIA, F., MUNILLA, G., 1997, *Protohistòria. Pobles i cultures a la Mediterrània entre els segles XIV i II aC*, Universitat de Barcelona / Editorial Columna, Barcelona.

GRACIA, F., MUNILLA, G., RIART, F., GARCÍA, O. 2000, *El llibre dels Ibers, viatge il·lustrat a la cultura ibèrica*, Barcelona.

HERNÁNDEZ, X., PRATS, J., SANTACANA, J. 1999, *La ruta dels ibers*, Ciències socials. Crèdit variable d'ampliació, Editorial Baula, Barcelona.

MORET, P. 1996, *Les fortifications ibériques. De la fin de l'âge du bronze à la conquête romaine*, Collection de la Casa de Velazquez 56, Madrid.

RUIZ, A., MOLINOS, M. 1992, *Los iberos. Anàlisis arqueológico de un proceso histórico*, Barcelona.

SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J.: 2005, *Els ibers del nord*, Rafael Dalmau editor, Barcelona.

BRAVO, G. 2011, *Nueva historia de la España Antigua*. Una revisión crítica, Alianza Editorial.

Bibliografia època romana

CADIOU, F. 2008, *Hibera in Terra Miles. Les armées romaines et la conquête de l'Hispanie sous la République (218-45 av.J.-C.)*, Biblioteca de la Casa de Velázquez 38, Madrid.

CONNOLLY, P. 1981, *Les legions romanes*, Editorial Anaya, Madrid.

DD.AA. 1992, *Roma a Catalunya*, Editorial Institut Català d'Estudis Mediterranis.

DD.AA. 2007, *El ejército romano en Hispania: Guía arqueológica*, Editorial Universidad de León, León.

LE BOHEC, Y. 2006, *El ejército romano*, Editorial Ariel, Barcelona.

MACAULAY, D. 1979, *Nacimiento de una ciudad romana*, Editorial Timun-Mas, Barcelona.

ROLDÁN HERVÁS, J.M. 1997, Romanos y cartagineses en la Península Ibérica: la segunda guerra púnica, *La guerra en la antigüedad. Una aproximación al origen de los ejércitos en Hispania, Catálogo de la exposición (Madrid, 29 de abril-29 de junio de 1997)*, Madrid, 271-280.

Bibliografia època medieval

ABADAL DE VINYALS, R. 1988, *Catalunya fa mil anys: notes històriques en ocasió del mil·lenni*, Generalitat de Catalunya.

BARRAL i ALTET, X. 1981, *L'art pre-romànic a Catalunya s. IX-X*, Edicions 62, Barcelona.

PLADEVALL, A.; VIGUÉ, J. 1984-1998, *Catalunya romànica*, Fundació Enciclopèdia Catalana, 28 volums.

BATET, C. 1993, L'expansió territorial del comtat de Barcelona als segles X i XI, *III Congrés d'Història de Barcelona III*, Barcelona, Institut Municipal d'Història, 263-274.

BOLÒS, J. 2001, Fortificaciones y organización del territorio en la marca o frontera catalana durante los siglos IX-XII, *Actas del IV Curso de cultura medieval. Seminario: La fortificación medieval en la Península Ibérica, Centro de Estudios del Románico (Aguilar de Campoo, 21-26 septiembre 1992)*, 101-123.

BARCELÓ, M.; FELIU, G.; FURIÓ, A.; MIQUEL, M.; SOBREQUÈS J. (eds) 2003, *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, Universitat de València.

BOLÒS, J. 2004, *Els orígens medievals del paisatge català. L'arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

BOLÒS, J.; PAGES, M. 1982, Les sepultures excavades a la roca, *Acta Historica et Archaeologica Medaevalia*, annexa 1: necròpolis i sepultures medievals a Catalunya, 59-103.

BONNASSIE, P. 1979, *Catalunya mil anys enrere. Creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjan segle X a finals del segle XI*, vol. I, Editorial Edicions 62.

BONNASSIE, P. 1999, *Vocabulario básico de la historia medieval*, Libros de Historia, Editorial Crítica, Barcelona.

CAMPS, J. 1999, *Catalunya a l'època carolíngia. Art i cultura abans del romànic (segles IX-X)*. Catàleg de l'exposició. Museu Nacional d'Art de Catalunya.

DUBY, G. 1993, *l'an mil*, Editorial Gallimard.

ESPAÑOL, F., YARZA, J. 2007, *El romànic català*, Fundació Caixa Manresa i Angle Editorial, Manresa-Barcelona.

LLORACH, S. 1980, *Els castells d'arrel romànica de l'Alt i Baix Penedès*, Miscel·lània Penedesenca 29.

MIQUEL I VIVES, M. 1998, Les marques comtals, la formació d'un territori de frontera, *L'Islam a Catalunya*, Barcelona, Editorial Lunweg, Museu Història de Catalunya i Institut Català de la Mediterrània, 181-185.

MOLIST, N., RIPOLL, G. 2012, *L'Arqueologia funerària al nord-est peninsular. Segles VI-XII*, Monografies d'Olèrdola 3, Generalitat de Catalunya.

PIRENNE, H. 2012, *Historia de Europa: desde las invasiones al s. XVI*, Fondo de Cultura Económica de España.

PUIG I CADAVALCH, J.; FALGUERA, A. De GODAY, J. 1909-1918, *L'Arquitectura romànica a Catalunya*, 4 vol., Institut d'Estudis Catalans (reprint. Barcelona, 1983).

RIU, M. 1989, *L'Arqueologia medieval a Catalunya*. Els llibres de la frontera, col. Coneguem Catalunya, Sant Cugat del Vallès.

SABATÉ, F. 1997, *El territori de la Catalunya Medieval. Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'Edat Mitjana*, Fundació Salvador Vives i Casajuana, Barcelona.

SALRACH, J.M. 1981, *Història dels Països Catalans*, vol. I, dels orígens a 1714, Editorial Edhasa, Barcelona.

SALRACH, J.M. 1987, El procés de feudalització. Segles III-XII, in P. Vilar (dir.), *Història de Catalunya*, Edicions 62, Barcelona.

Bibliografia paleoambiental, geografia i espai

DD.AA. sense/data, *Estudi del medi físic i inventari del patrimoni arqueològic i arquitectònic*, Pla Especial del Parc Comarcal d'Olèrdola, Secció tècnica del Servei de Parcs Naturals, Diputació de Barcelona.

MASCLANS, F. 1989, *Guia per a conèixer els arbres*, Barcelona, Editorial Montblanc-Martín.

MIÑO, A. 1994, *Garraf. Guia del medi natural*, Diputació de Barcelona 6, Barcelona.

PANADERA, J.M. , SOLER, J. , DURAN, A. 1990, *Geografia Comarcal de Catalunya*, vol. III, Editorial Junior, Barcelona.

BAYER, X.; GUASCH, C.; HUMBERT, S. 2011, *Fauna vertebrada del Parc del Foix*, Fundació Abertis.

DD.AA. 2011, *Flora i fauna de l'espai natural Parc del Foix*, Brau editors.

5.3. ALTRE MATERIAL PER TREBALLAR L'ÈPOCA MEDIEVAL: CD ROM, VÍDEO, CINEMA, NOVEL·LA HISTÒRICA, RECURSOS EN LÍNIA

CD Rom, Vídeo

BIOSCA, E., CANTARELL, E., SANCHÓ, M., VINYOLES, T. 1998, *La vida quotidiana en un castell medieval*, Universitat de Barcelona – IES Eugeni d'Ors. CD ROM virtual.

DD.AA. 2001, *L'islam a Catalunya*, Generalitat de Catalunya-Departament d'Ensenyament (19'). Vídeo.

Cinema

Bravehead (*Bravehead*, USA, 1995). Director: Mel Gibson. Història de W. Wallace. Recomana-ble per l'ambientació de la vida quotidiana. Els escocesos lluiten per la llibertat davant la corona anglesa. Conté escenes de violència. Segles XIII-XIV.

El nombre de la rosa (*Der Name der Rose*, Alemanya-França-Itàlia, 1986) Director: Jean-Jacques Annaud. Triller de cinema negre, recomanable pel retrat de l'ambient monàstic, la vida als castells, els copistes a les biblioteques i la guerra de poder entre estaments i inquisició. Basada en novel·la homònima.

El reino de los cielos (*Kingdom of Heaven*, USA, 2005). Director: Ridley Scott. Recomanable per les escenes de castells i el retrat del món de les creuades. Segle XII.

El señor de la guerra (*The War Lord*, EUA 1965). Director: Franklin J. Schaffner. És una esplèndida lliçó de com assaltar i/o defensar una torre. Molt ben ambientada.

El séptimo sello (*Der sjunde inseglet*, Suècia, 1957) Director: Ingmar Bergmann. Blanc i negre. Esplèndida recreació de l'Europa medieval, ciutats, la pesta. Pel·lícula de cinèfil.

Excalibur (*Excalibur*, Gran Bretanya-EUA., 1981). Director: John Boorman. Ficció. Història del rei Artur, a cavall entre la mitologia, la fantasia i el retrat històric.

Lady Halcón (*Ladyhawke*, USA, 1985). Director: Richard Donner. Fantasia. Bona qualitat narrativa. Història de dos amants, ella un falcó de dia i ell un llop de nit.

Novel·la històrica

La Xara i el Pau a l'illa dels Albats, Gonçal Luna, Susana Campillo, 2011. Diputació de Barcelona, Barcelona. Conte infantí ambientat a l'Olèrdola medieval.

Un romà al segle XX, Alegria Julià, 1995. Editorial La Galera. Novel·la juvenil. Un soldat romà es trasllada a la nostra època i apareix a Mojà durant la Setmana Santa.

El Cid. José Luis Corral, 2004. Vida de Rodrigo Díaz de Vivar, conegut com el Cid, segle XI.

El nom de la Rosa (*Il nome della rosa*). Umberto Eco, 1980. Intriga en un monestir benedictí italià, segle XIV. Té una versió fílmica excel·lent.

Els pilars de la terra (*The Pillars of the Earth*). Ken Follet, 1989. Construcció d'una catedral a Anglaterra, segle XII.

El príncep rebel. Josep Tort Miralles, 2012. Vida de Mir Geribert, príncep d'Olèrdola, segle XI.

El puente de Alcántara. Frank Baer, 2005. Convivència de tres cultures a al-Andalus, segle XI.

L'església del mar (*La catedral del mar*). Ildefonso Falcones, 2006. Construcció de l'església de Santa Maria del Mar a Barcelona, segle XIV.

Ricard Guillem, el somni de Barcelona. José Enrique Ruiz Domènech, 2000. La Barcelona del segle XI i l'inici del comerç mediterrani.

Recursos en línia

Món Medieval

XTEC Xarxa Telemàtica Educativa. Web de les Ciències Socials. Història Medieval. Vídeos de la col·lecció: Memòria de Catalunya: Castells de Catalunya, Castells de frontera, Catalunya medieval.

www.xtec.es/~aguiu1/socials/cat3.htm

Ermesenda. La dona més poderosa de Catalunya al segle XI. Retrat dels comtats catalans i les intrigues entre la noblesa i l'església. Sèrie de TV3.

www.tv3.cat/videos/3422430/Ermessenda-arriba-a-TV3
blogs.sapiens.cat/.../ermessenda-a-tv3-encer

Conjunt històric d'Olèrdola i parc natural

Museu d'Arqueologia de Catalunya-Olèrdola

<http://www.mac.cat/Seus/Olerdola>

Podreu trobar tota la informació sobre el Conjunt Històric d'Olèrdola, informació pràctica de com arribar-hi, els horaris, i també l'oferta educativa i cultural que es du a terme durant tot l'any. Hi trobareu informació molt valuosa del conjunt des del punt de vista arqueològic i de l'entorn natural, enllaços d'interès i bibliografia actualitzada.

Xarxa de parcs. Del Castell d'Olèrdola al poble de Sant Miquel

www.youtube.com/watch?v=SUqgmDeCpM8

Reportatges castell d'Olèrdola. iasscomunicació.

<http://www.youtube.com/watch?v=OdFpRwTXefI>

<http://www.youtube.com/watch?v=xVB8n4LXgOI>

Filmació per conèixer el conjunt monumental d'Olèrdola. Les entrevistes entrelligades, de dues persones molt vinculades a Olèrdola. D'una banda la Núria Molist, coordinadora de la seu d'Olèrdola del Museu d'Arqueologia de Catalunya i, de l'altra, la Sra. Abella, membre de la família propietària d'Olèrdola des dels anys 1880 fins al 1963 (moment en el qual el conjunt històric passa a dependre de la Diputació de Barcelona), ens donen una visió completa de l'enclavament arqueològic i natural, des d'un punt de vista arqueològic, històric i personal.

Entrevista Núria Molist, responsable del Conjunt Històric d'Olèrdola.

www.youtube.com/watch?v=JjWn7vW5Mj8

Parc d'Olèrdola. Xarxa de Parcs Naturals

<http://www.diba.es/parcsn/newsletter/detall.asp?Id=4283>

6. INFORMACIÓ PRÀCTICA PER LA VISITA

Les característiques del conjunt històric d'Olèrdola i l'acció dels agents erosius naturals i antròpics fan que el parc arqueològic i natural sigui molt vulnerable a la seva conservació. És per això que, us demanem que sigueu respectuosos amb el patrimoni i amb el medi ambient i ens ajudeu a mantenir-lo en condicions.

Recordeu que els grups escolars, escoles especials i universitaris teniu entrada gratuïta al recinte amb reserva prèvia de la visita per tal d'evitar l'acumulació d'escoles. Disposem d'una àrea de picnic i de jocs situada fora del recinte emmurallat on podreu estar-vos-hi abans de la visita o després, i també una font d'aigua potable. El recorregut pel recinte té una durada aproximada d'una hora i la visita al Centre d'Interpretació aproximadament 20 minuts. Us recomanem que el visiteu abans de fer el recorregut pel recinte. La visita al Pla dels Albats té una durada aproximada de 20 minuts des de la zona de pàrquing.

Us oferim serveis educatius, visites guiades i teatralitzades per complementar la vostra visita, i si voleu aprofundir en algun dels períodes històrics i experimentar algunes de les activitats quotidianes que s'hi feien, els tallers didàctics.

Per reservar el vostre dia i hora de visita, qualsevol dels nostres serveis o demanar informació relacionada amb el jaciment, podeu posar-vos en contacte amb:

Museu d'Arqueologia de Catalunya - Olèrdola

Castell d'Olèrdola

08734 Olèrdola. Alt Penedès

Tel: 93 890 14 20 / Mòbil: 675 78 29 36

mac.olerdola@gencat.cat

Reserves per a activitats de cap de setmana:

triadecultural@telefonica.net

Tel: 93 817 28 68 / Fax: 93 819 94 42

Horaris de reserva: dins horari obertura del Museu

Contacte:

93 890 14 20/ 675 78 29 36

mac.olerdola@gencat.cat

Els horaris del MAC-Olèrdola són els següents:

Del 16 d'octubre al 15 de març

Feiners: de 10 a 14 h i de 15 a 18 h

Dissabtes i festius: de 10 a 16 h

Del 16 de març al 15 d'octubre

De 10 a 14 h i de 15 a 20 h

De dimarts a diumenge, inclosos els festius:

- 16 de desembre a 28 de febrer: de 10:00 a 16:00 h

- Setmana Santa (divendres Sant, dissabte i diumenge de Pasqua): de 10:00 a 19:00 h

- 1 de març a 31 de maig: de 10:00 a 17:30 h

- 1 de juny a 30 de setembre: 10:00 a 20:00 h

- 1 d'octubre a 15 de desembre: 10:00 a 17:30 h

Tancat els dilluns no festius, l'1 i 6 de gener i el 25 i 26 de desembre

Tancat el dilluns

També podeu consultar la nostra pàgina web www.mac.cat on trobareu les activitats actualitzades, tant les escolars, amb els guions per als professors i el dossier didàctic, com les de cap de setmana i festius.

© **1a edició:** Museu d'Arqueologia de Catalunya-Olèrdola, 2004

© **2a edició:** Museu d'Arqueologia de Catalunya-Olèrdola, 2013 (pdf)

Contingut pedagògic: Anna Garrido

Actualització contingut pedagògic: Marta Pujol

Contingut històric i actualització: Núria Molist

Correcció català: Lluïsa Domènech
Delegació d'Horta-Guinardó
CNL de Barcelona. Consorci per a
la Normalització Lingüística

Col·laboració: Tríade

Fotografies: Arxiu MAC-Olèrdola
Oriol Clavell
Xavier Homs
Xavier Fernández
Julià Martínez
Núria Molist
Marta Pujol
Àlex Vidal
Carles Nicolàs (Nikoclik)
Josep Casanova

Il·lustracions: Maria Antònia Grau
Francesc Riart

Planimetria: Núria Molist

Disseny: Jaume Vallbona

ISBN 84-393-6652-3

9 788439 366522

Generalitat de Catalunya
**Departament
de Cultura**

Olèrdola
Museu d'Arqueologia
de Catalunya